

Valletska načela za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij

Sprejeto na 17. generalni skupščini ICOMOS, 28. novembra 2011

Vsebina

- Iz »Valletskih načel« k varstvu in upravljanju zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij
– Sofia Avgerinou Kolonias
- »Valletska načela«: paradigma sprememb in raziskovanja konvergence kulture in različnih izkušenj
– Elvira Petroncelli
- Nove politike in merila za posege za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij
– Marialuce Stanganelli
- Zgodovina dokumenta
- Valletska načela za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij

Iz »Valletskih načel« k varstvu in upravljanju zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij

Dr. Sofia Avgerinou Kolonias
Profesorica na Nacionalni tehniški univerzi v Atenah
Predsednica CIVVIH-ICOMOS, članica izvršnega odbora ICOMOS

Zgodovinsko ozadje

Poleg Mednarodne listine o ohranjanju in restavraciji spomenikov in spomeniških območij so na drugem mednarodnem kongresu arhitektov in tehnikov za zgodovinske spomenike v Benetkah, ki se je odvijal pod okriljem UNESCO, 31. maja 1964, v 8. resoluciji oblikovali potrebo po ohranjanju in oživitvi zgodovinskih jeder.

Ta odločitev je bila izhodišče naporov ICOMOS pri sprejemanju politike za zaščito in reorganizacijo zgodovinskih mest. V dveh desetletjih, ki sta sledili beneškemu kongresu, je ICOMOS v skladu z napredkom v razpravah in praksi za zaščito in ohranjanje zgodovinskih spomenikov in območij izdelal stališča, izražena v listini.

Prvi osnutki, zasnovani do 1980, so bili predloženi CIVVIH (Comité International des Villes et Villages Historiques/Mednarodni odbor za zgodovinska mesta in vasi), ki je besedilo pripravil po razpravi z nacionalnimi in znanstvenimi odbori združenja ICOMOS, ki je bilo ustanovljeno leta 1982. CIVVIH je nato predlagal Listino za ohranjanje zgodovinskih mest in urbanih območij, ki jo je leta 1987 v Washingtonu, ZDA, sprejela generalna skupščina ICOMOS. Listina je zvesto sledila ciljem Priporočil za varstvo in sodobno vlogo zgodovinskih območij (Varšava–Nairobi, 1976) UNESCO. Čeprav ne gre zgolj za ponavljanje vsebine deklaracije, si s priporočili deli tako filozofska stališča kot praktične cilje. Listina je imela v času, ko jo je ICOMOS sprejel, pionirsko vlogo. Podpirala je osnovna načela trajnosti, tj. da moramo naslednjim generacijam zapustiti vse tisto, kar smo podedovali od prejšnjih. Kot osnovno načelo je bila sprejeta tudi povezava rasti z družbenim razvojem in prilagoditve zgodovinskih mest sodobnemu življenju. Listina je predlagala metode in orodja za strokovnjake in nosilce odločanja o prihodnosti zgodovinskih mest. Predstavlja tudi poziv, da je treba mlajše generacije in širšo družbo mobilizirati za zaščito zgodovinskih mest.

Mesta so nastajala skozi zgodovino človeštva in so oblikovana glede na obseg razvoja človeških družb. Ta urbani pojav je sicer dobil globalni značaj, a mesta še vedno ohranjajo svoje posebnosti. Hitre spremembe v kontekstu globalizirane realnosti so ključnega pomena za prihodnost zgodovinskih mest. CIVVIH v zadnjih 15 letih na znanstvenih srečanjih in simpozijih, ki jih organizira, spremlja spremembe v sodobnem svetu in njihove učinke na zgodovinska mesta ter o tem razpravlja.

Ugotavljamo, da se glavne spremembe odvijajo v večjem zavedanju nesnovnih vrednot, družbenoekonomskih dejavnikov, okoljskih dejavnikov kot tudi v vprašanih zgodovinske dediščine na teritorialni ravni, ne le na ravni urbanističnih kompleksov. CIVVIH priznava in se strinja, da je v tem smislu ključno razumevanje dediščine kot bistvenega vira, kot del urbanega ekosistema. To razumevanje je treba spoštovati in tako zagotavljati usklajen razvoj mest in njegovih območij.

V okviru mednarodnega premisleka o urbanem ohranjanju, ki so ga izvajale organizacije, pristojne za ohranjanje in krepitev dediščine, in v obdobju večjih sprememb na političnem (upravljanje, decentralizacija), gospodarskem (globalizacija trgov in proizvodnih način), kulturnem (krepitev identitet, ki se soočajo z globalizacijo) in družbenem polju (migracije v večja mesta, gibanje prebivalstva itd.), je CIVVIH začel razmišljati o nadgradnji Washingtonske listine.

Razvoj

Maja 2005, približno takrat, ko so na strokovni konferenci, ki jo je organiziral UNESCO, sprejeli Dunajski sporazum o zgodovinskih urbanih krajinah, so na letnem srečanju v Istanbulu v Turčiji in na znanstvenem simpoziju o ohranjanju zgodovinskih središč v večjih metropolitanskih območjih

obravnavali probleme, ki zadevajo zgodovinska jedra, možnosti za njihovo ohranjanje in smernice za spodbujanje. Nazadnje se je CIVVIH odločil nadgraditi pristope in premisleke iz Washingtonske listine in Nairobijskega priporočila.

Aprila 2007, med vsakoletnim srečanjem v Helsinkih na Finskem, je CIVVIH ugotovil, da obstaja velika ranljivost glede tem, ki se tičejo kakovosti krajine, in prepoznal nujnost instrumentov urbanističnega planiranja, upravljanja in načrtov nadzora, ki bi onemogočili posege, ki vplivajo na spremembo identiteto nekega območja.

Maja 2009 se je v Atenah v Grčiji odvijalo delovno srečanje CIVVIH. Soglasno je bilo sprejeto, da se prvotna oblika Washingtonske listine obdrži – saj predstavlja »zgodovinsko besedilo«. Novi dokument bi nudil predloge in strategije za upravljanje neizogibnih sprememb v razvoju zgodovinskih mest, namenjen bi bil ne le strokovnjakom, temveč tudi organom lokalne uprave, tako da bi deležniki razvoj lahko prilagodili posebnostim urbanega pojava v vsaki geografski regiji, z upoštevanjem vseh predhodnih teoretičnih dokumentov.

Aprila 2010 med vsakoletnim srečanjem CIVVIH v Valletti so cel dan posvetili sistematični razpravi in skupnemu oblikovanju predloga CIVVIH. Tako dokument kot naslov (v francoščini in angleščini) je sprejela večina članov. Nato je o doktrinarnem besedilu potekalo posvetovanje z nacionalnimi in mednarodnimi znanstvenimi odbori, nazadnje pa je bil dokument sprejet na 17. mednarodnem srečanju ICOMOS v Parizu, Francija, novembra 2011.

Na tej točki se moram v imenu CIVVIH zahvaliti vsem kolegom, ki so sodelovali pri pripravi Valletskih načel. Predvsem se moram zahvaliti Elviri Petroncelli, ki je dala pobudo za predlog tega dokumenta in ki je, skupaj z Alvarom Gomezom Ferrerjem Bayom, izdelala prvo različico, ki je predstavljala osnovo za razpravo znotraj CIVVIH. Želela bi se tudi zahvaliti vsem kolegom, ki so me med dolgotrajnim in zahtevnim postopkom posvetovanja od poletja 2010 do 17. generalne skupščine podpirali in mi pomagali podajati odgovore, kot predstavnici CIVVIH, v zahtevni razpravi z nacionalnimi in mednarodnimi znanstvenimi odbori in s svetovalnim odborom oktobra 2010 v Dublinu.

Valletska načela temeljijo na korpusu referenčnih dokumentov, saj želijo opredeliti nove izzive in upoštevati pomemben razvoj v opredelitvah in metodologijah glede varstva, ohranjanja in upravljanja zgodovinskih mest in urbanih območij. Pojem trajnostnega razvoja je tako zelo pridobil na pomenu, da danes številne direktive o arhitekturnem načrtovanju in ukrepih temeljijo na ohranjanju teh omejenih virov urbane dediščine, ne na politikah rušenja.

Poglavitni cilj Valletskih načel je bil predlagati načela in strategije, ki se nanašajo na posege v zgodovinska mesta ali urbana območja. Načela naj bi varovala vrednote zgodovinskih mest in njihove okolice kot tudi njihovo umestitev v družbeno, kulturno in gospodarsko življenje našega časa.

To je pomembno za zagotavljanje spoštovanja zgodovinskih snovnih in nesnovnih vrednot dediščine, okolja in kakovosti življenja prebivalcev.

Sporočila Valletskih načel so dokazano aktualna in pomembna.

Četudi je bila prva različica dokumenta zasnovana v francoščini in angleščini (v delovnih jezikih CIVVIH) in sta jo uredila ICOMOS Francija in ICOMOS Združeno kraljestvo, so kolegi CIVVIH dokument hitro sprejeli in ga začeli širiti. Najprej je bil na pobudo Victorja Salinasa in Angele Rojas pripravljen prevod v španščino, ob sodelovanju kolegov v ibernskoameriškem odboru CIVVIH (CIHIB). Kasneje sta dokument v ruščino prevedla Olga Sevan in Vladimir Krogus in v grščino Eleni Maistrou, ob pomoči študentov podiplomskega študijskega programa o zaščiti spomenikov na Nacionalni tehniški univerzi v Atenah. Po mojih podatkih prevod v poljščino pripravlja Danuta Klosek-Kozłowska, v hebrejščino pa Giora Solar.

Glavna vprašanja

Toda CIVVIH je združenje občutljivih in nemirnih strokovnjakov, ki ves čas razmišljajo o novih izzivih, ki vodijo razprave, povezane z dediščino zgodovinskih mest.

Premiki v drugem povojnem obdobju so prinesli pomembne spremembe in preoblikovanje

zgodovinskih območij. Toda najhitrejše in intenzivnejše spremembe kot tudi močni in posebni pojavi v kontekstu globalizirane sodobne družbe so se odvijali v zadnjem desetletju, pri tem pa so se podatki ves čas spreminjali.

Kljub temu nekatera vprašanja v povezavi z zgodovinskimi mesti še vedno ostajajo aktualna:

- **Vpliv deindustrializacije** kot posledice sprememb v globalni razporeditvi delovnih mest, ki posega v gospodarski temelj mest in urbanih območij, ustvarja prazna območja ali potencial za gradnjo, ki ostaja neaktiven in čaka na nove uporabe.
- **Krepitev** posegov v razvrednotenih zgodovinskih predelih in jedrih, katerih posledice so opuščanje tradicionalnih poklicnih dejavnosti, spremembe v njihovi družbeni in gospodarski osnovi ter pojav gentrifikacije.
- **Turistične znamenitosti**, ki v večini primerov izhajajo iz razvitih zgodovinskih mest in predelov.
- Generalizirani **trend po komercializaciji**, ki zgodovinska mesta sili k oblikovanju novih politik, da bi postala čim bolj privlačna in se tako soočala s svetovno konkurenco.
- **Migracije** v sodobna mesta in urbana območij in iz njih, so dodaten pomemben pojav kot posledica gospodarskih in političnih pogojev in sestavljajo odločilni dejavnik razvoja v sodobni realnosti.
- **Megagradnje**, v katerih se odvijajo storitve svetovnega gospodarstva, ki se pojavljajo v zgodovinskih mestih in urbanih območjih in preoblikujejo urbane krajine.
- Nevarnost nepričakovanih **naravnih nesreč**, kot so potresi ali primeri višje sile, kot tudi negativni učinki **finančne krize ter družbenih in političnih sporov**, ki se krepijo v kontekstu globalizirane sodobne realnosti.

Sodobna mesta in urbana območja so kompleksni pojavi, ki so posledica zgodovinskega razčlenjevanja kulturnih vrednot, odtisnjenih v njihovem širšem okolju. Danes tega urbanega pojava – in to še toliko bolj v zgodovinskih urbanih območjih – ne moremo ugotavljati brez sklicevanja na vse fizične in kulturne, snovne in nesnovne parametre, skozi katere se oblikuje njihova posebna identiteta:

- naravno okolje, ki ga določajo posebni podnebni parametri, geomorfologija, topografija, podtalje;
- grajeno okolje, ki ga skozi čas oblikuje človek, skupaj z njegovimi posebnimi morfološki značilnostmi, raznolikostmi volumnov in vmesnih prostih površin;
- lokalno gospodarstvo in družba, kjer se oblikujejo enkratni ekonomski odnosi in prakse, strokovno znanje, vzorci obstoja in stili življenja različnih družbenih skupin.

V kontekstu sodobne, globalne razprave o prostorskem upravljanju in načrtovanju se pojavi potreba po celostnih strategijah za načrtovanje urbanega prostora, v smeri trajnostnega razvoja, znotraj novih gospodarskih in družbenih okvirov. Sodobna orodja poleg sodelovanja državljanov omogočajo izvajanje teh ukrepov v porajajočih gospodarskih in družbenih kontekstih. Uporabiti je treba diagnostične metode, s katerimi prepoznamo posebno kulturno prepoznavnost in pristnost dediščine zgodovinskih mest in urbanih območij. In nenazadnje je treba predlagati mehanizme urbanega razvoja, ki poleg vsega drugega izkoriščajo tradicionalno lokalno strokovno znanje.

Prihodnja dinamika

Mesta in urbana območja igrajo vlogo organizatorja za gospodarstvo, razvijajo se v centre gospodarskih dejavnosti, novosti in kulture. Danes odnosa med dediščino in kulturo ter trajnostnim razvojem ne postavljamo pod vprašaj. Še več, razumemo ju kot nujna sestavna dela trajnosti. V tem kontekstu kultura in dediščina izstopata kot glavna cilja trajnostnega urbanega razvoja. Na drugi strani se zdi zahteva, da bi zgodovinska mesta in urbana območja ohranila svojo pristnost ter poudarjala in spodbujala svojo identiteto, bolj aktualna kot kdaj koli prej.

Danes poznamo številne primere večinoma zgodovinskih mest, kjer kultura oziroma natančneje kulturna industrija že predstavlja osnovo za posege in pobude za njihovo oživljanje, razvoj in

nenazadnje spodbujanje. Kakršne koli kulturne dejavnosti tvorijo pomemben del življenja v teh mestih. Kulturna prepoznavnost je poudarjena, kulturna dediščina kot tudi kakršne koli kulturne dejavnosti dobijo tudi dodano vrednost. Toda ta simbolični kapital, oblikovan v povezavi s povečanjem trenda po komercializaciji kulturne dediščine, nalaga nove pogoje za življenje zgodovinskih mest, v kontekstu, v katerem se iščejo nove politike za izboljšanje njihove konkurenčnosti. Novi trendi urbanistične politike, urbanističnega načrtovanja, oživljanja, razvoja in nenazadnje spodbujanja teh mest izhajajo iz ustvarjalnega gospodarstva, pri tem pa sta med najpomembnejšimi orodji kulturna dediščina in kultura.

Na tej točki je treba dokumentirati resne dileme in krhka ravnovesja ter o njih razpravljati v CIVVIH. Zato se ta razprava ni bistveno premaknila z začetne točke!

Glavna naloga je še vedno povezovanje vaorvanja z gospodarskim in družbenim razvojem v kontekstu trajnosti ter prilagajanje zgodovinskih mest in urbanih območij sodobnemu življenju. Toda dejstvo, da so zgodovinska mesta prek omenjenih postopkov prisiljena večati svojo konkurenčnost, vpliva na njihove glavne kvalitete, na primer na njihovo identiteto, celovitost, pristnost, to pa so, po drugi strani osnovne prvine, zaradi katerih imajo status kulturne dediščine, kot tudi strogi predpogoj za njihovo ohranjanje. CIVVIH, ki se dobro zaveda, da se spremembe, ki jih opazujemo v življenju mest in urbanih območij, odvijajo hitro, znotraj večdimenzionalnega sodobnega okolja, se bo še naprej ukvarjal z glavnimi razvojnimi težnjami in izzivi ter pripravljajl priporočila glede tega.

»Valletska načela«: paradigma sprememb in raziskovanja konvergence/zbliževanja kulture in različnih izkušenj

prof. arch. Elvira Petroncelli

Uvod

Vesela sem, da imam priložnost na kratko predstaviti pomembnejše elemente dokumenta *Valletska načela za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij* in duh, ki je preveval nastanek tega dokumenta skozi leta. Mednarodni odbor za zgodovinska mesta in vasi (CIVVIH) me je zadolžil za pisanje v prvi fazi, skupaj z Alvarom Gomezom Ferrerjem. Imela sem priložnost zasnovati strukturo tega dokumenta, zadnjih šest let pa sem vztrajno pripravljala dvojezični (francosko-angleški) dokument, ki je neformalno in/ali uradno krožil med člani CIVVIH.

CIVVIH je podpiral razpravo med svojimi letnimi srečanji, maja 2009 pa je organiziral tudi skupno delovno srečanje v Atenah. Da bi pomen tega dela še dodatno podkrepili, so med letnim srečanjem v Narniju ustanovili pododbor za listino, mene pa so nominirali za predsednico.

Pričujoči dokument so izglasovali in sprejeli v Parizu, 28. novembra 2011, med XVII. zasedanjem generalne skupščine ICOMOS.

Med nastajanjem tega dokumenta je potekala živahna razprava. Pripomniti moram tudi, da je bila ta razprava zelo plodovita, saj je CIVVIH vodila v razmislek – na zelo obsežen način – o problemih zgodovinskih mest na splošno in o politiki za varovanje te dragocene zgodovinsko-družbene in kulturne dediščine. Nadaljnji postopki za uradno potrditev dokumenta – razširjanje pri nacionalnih odborih in mednarodnih znanstvenih odborih ICOMOS in odobritev generalne skupščine – so uspešno spodbujali premislek o različnih kulturnih kontekstih in med drugim uskladili uporabo terminov in konceptov.

V povezavi z letnim srečanjem CIVVIH, ki se je odvijal maja 2005 v Istanbulu, in razpravo, ki se je odvila na znanstvenem kolokviju »Ohranjanje zgodovinskih jeder v metropolitanskih območjih«, se je CIVVIH odločil sprožiti temeljit razmislek o Washingtonski listini (1987) oziroma o zgodovinskih mestih in njihovih problemih, s ciljem opredelitve meril za njihovo varstvo in razvoj.

Prvi primer revizije sva predstavila Alvaro in jaz v Helsinkih (aprila 2007). Ta je glede na prvotno listino vključevala le malo sprememb in dopolnitev, o katerih je tekla razprava na letnem srečanju našega odbora. Iz te razprave je izšla močna potreba po bolj radikalnem revidiranju:

- dati novemu dokumentu jasnejšo strukturo;
- vključiti nove teme, ki niso bile obravnavane v Washingtonski listini (na primer nesovne vrednote, identiteta in duh kraja);
- revizija nekaterih konceptov in vprašanj o turizmu, mobilnosti, novih arhitekturah itd.;
- upoštevanje nekaterih vprašanj, ki so bila dobro izražena v Nairobijemskem priporočilu.

Najprej smo dejansko nameravali le posodobiti in revidirati Washingtonsko listino, tudi na podlagi bogatega nabora dokumentov, ki so nastali tekom let. Toda zelo hitro smo spoznali, da je vsak dokument otrok svojega zgodovinsko-kulturnega konteksta – če nočemo zmanjšati njegove vrednosti, glede na trenutno stanje, je ustreznejše, da napore usmerimo v opredelitev »načel« za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij.

Na podlagi tega premisleka in navodil iz Helsinkov je bil julija 2007 oblikovan prvi osnutek. Po e-pošti sem prejela veliko splošnih mnenj in zelo koristnih komentarjev o vsebini osnutka. V dokumentu so v novi strukturi upoštewane posebne opombe o vsebini, a vedno v luči veljavnosti v različnih mednarodnih kontekstih.

Zanimivo je, kako se je potreba po novem dokumentu postopoma spreminjala, v neke vrste procesu od spodaj navzgor. Kot je dejal Jean Louis Luxen, bi moral biti novi dokument »... končni korak v dolgem procesu skupnega dela in posvetovanj ...«. Zato je bilo zelo pomembno skleniti dogovor o organizaciji, ki bi dokument razvila glede na sklepe izvršnega odbora za doktrinarna besedila

(ICOMOS ADCOM 2009/10)

Dokument*

*Dokument je bil v procesu opredelitve podvržen različnim razpravam: na številnih srečanjih CIVVIH in njegovih pododborov; na posebnem XVI. srečanju generalne skupščine ICOMOS v Quebecu leta 2008; na srečanjih izvršnega odbora mednarodnega ICOMOS. Predvsem je bil podvržen procesom ponovne revizije in izmenjavi informacij znotraj mreže.

Brez dvoma je povezava s prejšnjo Washingtonsko listino močna, čeprav je besedilo oblikovano na novo, prav tako pa so v celoti nove številne teme. Toda listina iz leta 1987 je bila pomembno izhodišče in je služila za primerjavo. Zato je bila izbrana za ekstrapolacijo nekaterih vprašanj in njihovo obogatitev z novimi premisleki.

Kot izhodišče bi poudarila tudi dejstvo, da je dokument brez dvoma rezultat bogate razprave, ne le zaradi živahnosti tistih, ki so sodelovali, temveč tudi zaradi bogastva izkušenj na tem področju. Zato dokument, četudi je zavestno oblikovan v splošnih terminih, skriva veliko konkretnost vsebine. Prva skupna zamisel, o kateri je tekla živahna razprava, je bila, da se dokument ne navezuje na določen kontekst: zdelo se je primerno oblikovati splošna načela, veljavna v različnih fizičnih in kulturnih kontekstih. Drugi, verjetno precej ambiciozen cilj je bil ustvariti dokument, ki se ne nanaša na posebno vrsto dobrin (na primer tistih, za katere obstaja Izjava o izjemni univerzalni vrednosti): dokument mora predstavljati nesporno univerzalno referenčno točko, uporabno za opredelitev vrst ukrepov v zgodovinskih središčih vseh velikosti ali vsakršne vrednosti.

Bogate izkušnje v zvezi s seznamom svetovne dediščine in celotnim postopkom opredelitve – ki ga dobro izražajo tudi Operativne smernice za izvajanje Konvencije o svetovni dediščini – so nam omogočile, da izpostavimo različna vprašanja in potrebe. To pa ne pomeni, da bi enako utemeljevali in obravnavali kontekste, ki niso odraz celovitosti ali nimajo izjemne vrednosti.

Včasih namreč pozabimo, da kar je po politikah za varstvo in izkoriščanje dozorelo kot svetovna dediščina, utemeljujejo z izjemnostjo dobrega, pri čemer ni vedno mogoče uporabljati istega standarda za vso tako imenovano zgodovinsko dediščino.

Gre za močno zavedanje o veliki vrednosti zgodovinske snovne ali nesnovne t. i. majhne dediščine, pri izdelavi katere sodeluje človek, s svojimi počasnimi, a neprestanimi vsakodnevnimi dejavnostmi. Vsakdo se strinja, da je ta neprecenljiva, dviguje jo njena izjemnost, kot pričevanje o postopnem kulturnem procesu.

Prepričanje, da ni nujno, da ta »proces« prekinemo ali da je predmet zunanega preoblikovanja, danes povzroča, da na to dediščino gledamo kot na nedvomno referenco, na katero se moramo znova navezati. Predvsem se soočamo s prekinitvami in zmedo, ki jo uvajanje zunanjih prvin v kulturno dediščino neke skupnosti prinaša v življenje in sisteme odnosov celotne skupnosti.

Uvedba neustreznih navezav bi lahko celo vodila v prekinitve naravnega razvoja te dediščine. Ko so ti procesi odraz določenih družbeno-kulturnih potreb, tvorijo pomembna in dragocena pričevanja. Ni naključno, da dokument pri opredelitvi, kaj so »zgodovinska mesta in urbana območja« pojasnjuje, da so to »prostorske strukture, ki izražajo razvoj družbe in njene kulturne identitete, ... del vsakodnevnega življenja«.

Pri tem lahko rečemo, da se je po številnih srečanjih, pripravah in izmenjavah mnenj razprava končala v srži problema, pri treh osnovnih vprašanjih glede:

- a) sprememb in razvoja, ki urbana območja, predvsem pa zgodovinska mesta določajo glede na hitre inovativne procese, ki danes prevevajo kulturo, obnašanje in gospodarstvo;
- b) možnih meril za poseganje v zgodovinska mesta in urbana območja;
- c) metodoloških vprašanj in sprejemanja ustrežnejših strategij.

Tako je ta dokument – razen uvodnega dela (Preambula/Préambule in Opredelitve pojmov/Définitions), ki je tudi pomemben, a predstavlja okvir – strukturiran kanonično: »analiza–

diagnoza«, »opredelitev referenčnih načel«, »opredelitev možnih posegov in ukrepov«.

Treba je tudi pojasniti, da se odločitev za oblikovanje teh »načel« navezuje tako na sklepe, ki veljajo za doktrinarna besedila, kot tudi na namen: napisati besedilo smernic ne le za strokovnjake, temveč tudi za lokalne upravne organe. Ni naključje, da je bil temeljni cilj širše zastavljanje glavnih perečih vprašanj, ki so bila razdelana v teh letih, in izmenjava različnih izkušenj na tem področju. Namen preambule je v prvi vrsti usmeriti pozornost na trenutni položaj sprememb, na svetovni ravni, ki ima posledice v gospodarskem, družbenem, okoljskem in kulturnem kontekstu. Spremembe, ki po eni strani skoraj uničujejo zgodovinska jedra, po drugi strani predstavljajo značilno in neizogibno lastnost trenutnega zgodovinskega položaja, ki bi lahko prenesel različne oblike upravljanja. Globalizacija trgov in inovacije procesov in izdelkov na splošno povzročajo precejšnje spremembe v političnem upravljanju in načinu življenja. Vodijo nas k oblikovanju novih družbenih zahtev v smislu obnašanja, ki bi lahko nepopravljivo spremenilo identiteto in tudi zgodovinsko-kulturno dediščino.

Številne epohalne preobrazbe, ki smo jim priča, povzročajo splošno osuplost, sploh če skušamo razmišljati o svoji prihodnosti. Sedanjost se ne zdi rezultat počasi razvijajoče se preteklosti, temveč pogosto postane »fait accompli« – njen izgled povzroča izgubo spomina o preteklosti in predstav o prihodnosti. Neverjetna razširitev prostora – ki je postal dostopen vsakomur prek sistema prevoza in komuniciranja, kar je bilo še pred nekaj desetletji nepredstavljivo – določa neomajno krčenje časa, ki ga zatira bližina.

Široko vlogo, ki jo ima spremenljivka »čas«, nas vodi v poudarjanje razsežnosti sedanjosti – kako ta po eni strani vpliva na to, kako gledamo na preteklost, in po drugi strani na način, kako gradimo prihodnost. Po teh premislekih se zdi ustrezno upoštevati probleme in vidike glede zgodovinskih mest in urbanih območij in slediti orisu politik, ki se sprejemajo v zvezi z njihovim pravilnim izkoriščanjem in trajnostjo.

Med razpravo se je izluščil predvsem en problem: potreba po opredelitvah pojmov, ki bi predstavljali referenčne pojme v vseh skupnostih. Pomen jasne in nedvoumne terminologije nas takoj popelje v razdelek Opredelitve pojmov/Définitions, katerega cilj je zgoščeno in nedvoumno besedilo.

Številni dokumenti, ki so do danes nastali – za katere pogosto lahko rečemo, da so na »regionalni« ravni, četudi pokrivajo nacionalno ali kontinentalno raven –, in terminologija, ki je nastala (in je pogosto povzročala prevodne težave zaradi različnih idiomatik), so prispevali k porajanju številnih težav na konceptualnem in operativnem področju. Naj to ponazorimo s pojmom »ohranjanje« in »varstvo«. V besedilu Washingtonske listine se brezpogojno uporablja termin »ohranjanje«, ki je, predvsem v anglofonskem kontekstu prevladoval, a tako onemogočal jasnost in točnost. Čeprav Washingtonska listina ni ponudila točne opredelitve tega termina, je bil v listini pogosto uporabljen. Zato je prejšnje Nairobijsko priporočilo (1976) namesto tega ponovno uvedlo »ohranjanje« znotraj »varstva« in v tem smislu slednje točno opredelilo. Na tej točki si zlahka lahko predstavljamo razpravo, ki se je tudi dejansko začela odvijati o tem vprašanju, tudi zato, ker se stališča sčasoma praviloma krepijo. Tako je opredelitev besede »varstvo« iz leta 1976, ki jo znova povzema ta dokument, plod tega, kar je bilo izraženo že v prejšnjih uradnih dokumentih. Nismo se naključno odločili, da znova odkrijemo bogastvo te besede, katere pomenskost je bila osiromašena. Moje mnenje je, da moramo pri branju dokumenta posebno pozornost posvečati pojmom, vključenim v prvi del, saj so rezultat skupnih pristopov v širšem smislu in točnega privzetega izrazoslovja.

Zato v tem delu odločitev glede obrazloženih »pojmov« ni naključna, temveč je izražena v smislu cenjenja tistega, kar je dozorelo v izkušnjah UNESCO WHL, a ne le tam. Kot kaže že naslov, je najprej treba poskusiti opredeliti izjemne vrednosti kontekstov, na katere se osredotoča dokument, saj se nam je to zdel najboljši način za dojetje njihovega posebnega bogastva in značilnosti ter za poudarjanje prvih, ki jih je treba prvenstveno obravnavati.

Prepričana sem, da so dokument in vse močnejše potrebe po točnih in stabilnih referenčnih točkah povezani z načinom življenja današnje družbe. Tega so skoraj pogoltnili hitri procesi sprememb, v

katerih se odvija. Zato je tema, o kateri razmišljamo v drugem delu, neprekinjen in vsesplošen proces sprememb, ki jih živimo in ki prevevajo ne le naše dejavnosti, temveč tudi naš način življenja, odnose in dejanja.

Človek je danes v nevarnosti, da ga posrkajo dogodki, da izgubi nadzor nad svojimi dejanji, da brezciljno tava in postane »trska«, prepuščena na milost in nemilost dogodkov ali temnih misli. Človek ne sme uničiti svoje zgodovine in kulture, rezultat misli in dejanj mnogih generacij. Kot obrtnik in razmišljujoči subjekt ne sme opravljati sekundarne vloge: znova mora stopiti za krmilo. »Spremembe, ki jih ustrezno upravljamo, so lahko priložnost za izboljšave ...«.

V tem smislu ta dokument – v tem pomembnem delu – uvaja točne premisleke o različnih vidikih sprememb/Aspects du changement, s ciljem izpostaviti širok razpon vprašanj in izzivov, s katerimi se soočamo. Cilj analize, ki jo izvedemo na določen način, in možne diagnostike je, da znova prepoznamo pozitivne vidike in proaktivna obnašanja.

To se zdi ustrezen način izvajanja in spodbujanja širšega zavedanja o različnih vprašanjih pred nami, kot tudi utiranja poti za individualizacijo in vzpostavitev »meril za ukrepe«. Naš cilj je bil, da na določen način ugotovimo, kakšen je okvir, v katerem lahko evidentiramo učinke dejanskega procesa sprememb. Cilj je bil ne le razumevanje različnih učinkov, temveč predvsem oris različnih odzivov, ki jih želimo vzbuditi in povzročiti.

Brez dvoma tretji del (Merila za posege/Critères d'intervention) predstavlja srž tega dokumenta. Skupna prizadevanja so obravnavala sistem prvin in značilnosti, ki jih danes ne moremo spregledati ali pa so nedvoumne (vrednote/Valeurs, kakovost/Qualité, količina/Quantité, skladnost/Cohérence, ravnotežje in združljivost/Equilibre et compatibilité, metoda in znanstvena veda/Méthode et rigueur scientifique, upravljanje/Gouvernance). Čas/Temps, multidisciplinarnost in sodelovanje/Pluridisciplinarité et Coopération, kulturna raznolikost/Diversité culturelle so skoraj v središču in prevzemajo nov izgled in osrednje pomen. Treba jim je posvečati posebno pozornost, da najdemo najboljši način, s katerim jim pripišemo pomen in vrednost. To nam je kasneje omogočalo, da smo se nanje navezovali pri pisanju predlogov in strategij/Proposition et Stratégies. Njihov cilj je, da pokažejo, katerim prvinam moramo posvečati posebno pozornost in na katerih prvinah moramo utemeljiti svojo izbiro politik.

Nekatera merila postavljajo različna vprašanja v zelo inovativno luč. Zato je poudarjanje vprašanja »časa/Temps« ali na primer »kulturne raznolikosti/Diversité culturelle« postalo neizogibno, saj to dodatno poudarja prejšnja stališča.

Podobno četrti del (predlogi in strategije/Propositions et Stratégies) ustrezno pojasnjuje »prvine, ki jih je treba ohraniti/Les éléments à préserver« – nadgrajevanje konceptov, ki so bili že izraženi v Washingtonski listini –, in predlaga »načela« v povezavi z vprašanji, ki so pogosto v središču razprave. Brez dvoma je bil cilj kar se da povečati obzorje o vprašanjih, ki bi jih sčasoma lahko bolj ali manj točno opredelili.

Pri soočanju z nujnostjo določitve čistega in jasnega načina za izražanje smernic je bilo zelo pomembno zagotoviti ustrezno splošnost predlogov. Zato se je zdelo ustrezno, da nekaterim temam posvečamo posebno pozornost: z »novih funkcij/Nouvelles fonctions« do »sodobne arhitekture/Architecture contemporaine«, »javnega prostora/Espace public«, »opreme in sprememb/Equipements et aménagements«, »mobilnosti/Mobilité«, »turizma/Tourisme«, »tveganj/Risques«, »varčevanja z energijo/Economie d'énergie«, »sodelovanja/Participation« kot tudi upoštevanja orodij, ki se danes uporabljajo (»načrt ohranjanja/Plan de conservation« in »načrt upravljanja/Plan de gestion«).

Dokument je treba razumeti kot delo v teku, kot je to pojasnjeno tudi v razdelku »Nadaljnji ukrepi/Suivi«, zato se lahko »... dopolnjuje v luči razvoja vprašanja, ki je predmet obravnave«. To je lahko razumeti, saj je predmet obravnave močno dovzeten za opredelitev novih kulturnih in znanstvenih pristopov, predvsem na podlagi razvoja življenjskih sistemov in sistemov odnosov. Fleksibilnosti, ki jo moramo dopuščati možnostim za ukrepanje, pa po drugi strani ne smemo

razumeti kot znak šibkosti ali nestabilnosti. To moramo razumeti kot znak zmogljivosti za ponovni obisk, zamenjave branja zgodovinsko-kulturnega konteksta, raziskave za iskanje pravega ravnotežja med zgodovinskimi pričevanji in prihodnjimi sredstvi. Verjamem, da je to duh, v katerem moramo pristopiti k dokumentu.

Na ta način bo mogoče bolje razumeti sporočilo, ki nam ga sporočajo predniki. Aforizem Bernarda de Chartresa ni po naključju zelo učinkovit: »smo palčki, ki stopamo na ramenih velikanov«. Velikani so naša preteklost, naše izkušnje, naši spomini. »Z njihovih ramen« se lahko oziroma v daljavo, vidimo svojo prihodnost. Dobro je, da gledamo v prihodnost, a pomembno je tudi, da se zavedamo preteklosti in sedanosti. Boljši bomo šele, ko bomo v celoti razumeli »spomin in zgodovino naših prednikov«. Da bi izgradili – kamen na kamen – novo družbo.

Posebna zahvala gre arhitektki Marialuce Stanganelli, ki mi je pomagala pri pripravljanju dokumenta.

Nove politike in merila za ukrepe za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij

arch. Marialuce Stanganelli

Nova vprašanja in nova tveganja za zgodovinska mesta

V 25 letih od sprejetja Washingtonske listine so bili kraji in zgodovinska mesta deležni epohalnih sprememb. Po vsem svetu se urbanizacija odvija hitreje kot kdaj koli prej, poraja se pereč problem trajnosti sprememb: novi pojavi, kot so podnebne spremembe, povečujejo stare probleme, kot so naravna tveganja, in povečujejo neravnovesje današnjega mesta glede porazdelitve energije in prometa, ki sta danes med glavnimi vzroki toplogrednih plinov. Mesta, predvsem pa zgodovinska mesta, so vse bolj podvržena novim gospodarskim in družbenim pritiskom, ki jih povzročajo čedalje večja globalizacija, širjenje množičnega turizma in intenzivno izkoriščanje nepremičnin. Izkoriščanje zgodovinskih mest, katerih pomen in vrednote priznavamo, je bilo zelo veliko, pritiski turizma, nenadzorovano širjenje storitvenih dejavnosti in širjenje velikih podjetij, ki so obrtne dejavnosti in majhna lokalna podjetja potisnila v kritičen položaj, je vodilo v popolno uničenje nekaterih krajev. Nove težave in tveganja, ki zadevajo zgodovinska mesta, narekujejo preusmeritev praks glede varstva in ohranjanja. Potreba po novem dokumentu izvira iz teh vprašanj. To bi omogočalo soočanje z velikimi tveganji, ki so posledica preoblikovanja starih prostorov glede na trenutne zahteve.

Spremembe kot priložnost

Glavni predmet Valletskih načel so spremembe, ki v sedanjem kontekstu zadevajo celotno družbo. V teoriji o ohranjanju zgodovinske dediščine so spremembe in posledično preoblikovanje dolgo veljali kot nevarnost za ohranjanje, saj povzročajo nepopravljive spremembe obstoječe zgodovinske dediščine. Washingtonska listina je že poudarila, da je preoblikovanje znotraj zgodovinskih mest potrebno za prilagajanje zadevnih kontekstov na sedanje načine življenja in njihovo ohranjanje. Ukrepi za varstvo zgodovinskih jeder naj ne bi vključevali le zaščite in ohranjanja, temveč naj bi upoštevali potrebo po spodbujanju gospodarske rasti in dejanj, ki bi zagotavljala uravnoteženo prilagajanje zgodovinskih kontekstov sedanjemu življenju. Valletska načela izboljšujejo in krepijo tiste koncepte, ki poudarjajo pomen sprememb in njihovega upravljanja v novem okviru načel, orodij in ukrepov za varstvo zgodovinskih mest. Zgodovinska mesta so kot aktivni del sodobnega življenja podvržena spremembam, to pa ima lahko tako negativne kot pozitivne učinke. Učinki sprememb so odvisni od načina, s katerim upravljamo proces preoblikovanja. Če proces preoblikovanja slabo upravljamo, to vodi v poslabšanje in izgubo snovnih in nesnovnih vrednot, odsotnost preoblikovanja pa lahko vodi v praznjenje in propad zgodovinskih mest.

Danes na spremembe vse bolj vplivajo zunanje sile, ki le redko upoštevajo potrebe prebivalcev. V številnih zgodovinskih jedrih v urbanih območjih so bili rezultati procesa obnove in izboljšanja grajene dediščine slabi, saj je povečanje cen nepremičnin otežilo nakup hiše ne le za ekonomsko šibkejšo razrede, temveč tudi za srednji razred. Obnova in izboljšanje grajene dediščine pogosto nista zadostno vključevala družbenega in kulturnega varstva krajev. Zato so prvotne prebivalce zamenjali novi družbeni sloji, trgovine in tradicionalno obrt so zamenjale finančne storitve, franšizing in velike trgovske verige, ki spodbujajo proces globalne homologacije zgodovinskih mest, v katerih po celem svetu domujejo enake dejavnosti, enake trgovine in enaki izdelki. Zato gospodarske dejavnosti v zgodovinskih mestih niso povezane z lokalnim gospodarstvom območja, temveč nanje vpliva svetovno gospodarstvo. Tudi majhna zgodovinska mesta, izboljšana in razvita, se soočajo s tveganji, ki so posledica prehitrih in prevelikih sprememb. Preveliko izkoriščanje zgodovinskih mest kot turističnih virov manjša zgodovinska mesta lahko preoblikuje v prazne škatle, obsojene na

prostočasne dejavnosti množic turistov: turistične storitve namesto lokalnih trgovinic, izguba tradicionalnih dejavnosti (obrt, kmetijstvo, ribištvo in podobno) in drobljenje značilnosti identitete jih spreminjajo v mesta, ki so neprimerna za vsakodnevno življenje prebivalcev, ti pa se odseljujejo. Po drugi strani pa sta odsotnost sprememb in izogibanje sodobnemu življenju pogosto vodila v postopno opuščanje številnih manjših zgodovinskih mest, ki so v razmerah gospodarskega slabljenja priča staranju prebivalstva, njihova dediščina pa brez vzdrževanja propada. V večjih mestih zgodovinska jedra, ki se niso obnavljanja ali krepila, postanejo marginalizirana območja, podvržena propadu stavb in družbenemu propadu, s pogostimi problemi segregacije imigrantov in nižjih družbenih slojev.

Izhajajoč iz prej omenjenih predpostavk je cilj celotnega dokumenta opredelitev načinov in politik za upravljanje sprememb tako, da te postanejo priložnost. »Sprememba kot priložnost« predstavlja enega ključnih konceptov dokumenta: v nemirnih časih, kot so sedanji, se spremembam ne moremo izogniti, toda treba jih je usmerjati tako, da bi varstveni ukrepi v zgodovinskih mestih lahko postali priložnost za povečanje kakovosti življenja prebivalcev, da bi povečali kakovost naravnega okolja ter zmanjšali ranljivost za naravne nesreče in nesreče, ki jih povzroči človek. Spremembe je torej treba upravljati in tako zagotavljati trajnostni razvoj in ohranjanje.

Pri določanju meril za posege za čim boljše upravljanje sprememb dokument med drugimi (na primer doslednost, ravnotežje, kakovost, združljivost) izpostavlja dva dejavnika, ki pomembno vplivata na spreminjanje ranljivosti: količina in čas. Učinki sprememb namreč ne upoštevajo obsega in so pod vplivom časa: številne majhne spremembe lahko povzročijo pomembno preoblikovanje, medtem ko hitrost sprememb določa jakost učinkov. Prehitro uvedene spremembe lahko negativno vplivajo na celovitost snovnih in nesnovnih vrednot, ki označujejo neko zgodovinsko mesto.

Novе razsežnosti za varstvene ukrepe

V Valletskih načelih so spremembe obravnavane z večrazsežnostnega stališča: prostorsko, časovno, večstopenjsko in nesnovno. Glede na to dokument predlaga nov in drugačen pristop k zgodovinskim urbanim območjem; pristop, ki obseg raziskovanja razširi na urbani, naravni in krajinski kontekst in dodaja nove načine razumevanja zgodovinskih krajev, ki temeljijo na zaznavanju, identiteti in nesnovnih vrednotah v širšem smislu.

Nesnovna razsežnost je ena najinovativnejših prvin novega dokumenta, saj spodbuja kulturni pristop, ki priznava obstoj in pomen nesnovnih in simboličnih vrednot, ki so značilne za historično mesto in njegov teritorij. Ohranjanje nesnovnih vrednot je prav tako pomembno kot ohranjanje grajenega prostora, saj te pomagajo opredeliti živo in kulturno bogato okolje.

Tipologija pristopa je bila nakazana že v Quitski listini iz leta 1977, kjer so bila zgodovinska jedra opredeljena kot »todos aquellos asentamientos humanos vivos, fuertemente condicionados por una estructura física proveniente del pasado, reconocibles como representativos de la evolución de un pueblo«¹ (Carta de Quito, 1977). Sodeč po tej izjavi zgodovinsko jedro opredeljuje prisotnost družbenega in kulturnega živega jedra, ne zgolj zgodovinsko-arhitekturna dediščina. Washingtonska listina med kakovostmi, ki jih je treba ohranjati, navaja tudi duhovne prvine, ki izražajo zgodovinske značilnosti kraja. Valletska načela ta koncept razvijejo naprej s proučevanjem vseh posledic, saj so trenutno najbolj ogrožene nesnovne prvine: tradicionalne dejavnosti, trgovina na drobno, obrti, kulturni običaji, vse tisto, kar določa duh kraja. Ni naključje, da se razdelek »opredelitve« tega dokumenta sklicuje na duh kraja, koncept, ki ga je razvil Norberg-Shulz, ta dokument pa ga povzema v smislu zadnje ponovne interpretacije Quebeške deklaracije (2008). V tej opredelitvi je duh kraja strogo povezan s konceptom identitete in z nastankom krajev: »Duh ustvarja prostor in obenem prostor gradi in strukturira duha« (Valletska načela, 1g). Obstaja strogo ujemanje med prostori, stavbami ter kulturo in življenjskimi stili, ki so jih porodili. Zato v novem dokument duh kraja postane

---

¹ »Vsa še delujoča človeška naselja, na katera močno vplivajo fizične strukture preteklosti, ki jih prepoznamo kot predstavnike napredka prebivalstva«

tista prvina, na katero se navezujemo, ko gradimo nove prostore sodobne arhitekture v zgodovinskih kontekstih.

Izguba identitete je ena od mnogih groženj, s katerimi se danes soočajo zgodovinska mesta. Gentrifikacija, nadomeščanje tradicionalnih dejavnosti z novimi in prevelik vtok turistov erodirajo identiteto krajev in spreminjajo zgodovinska mesta v monofunkcionalna območja, usmerjena v izpolnjevanje prostočasnih potreb in obenem neprimerna za življenje. Taka situacija bi zgodovinsko mesto zmanjšala na »proizvod za potrošnike masovnega turizma«². Bistvo identitete lahko najdemo v razmerju med prostorom in skupnostjo. Mesto in njegove prostore tvorijo tako stavbe kot ljudje, ki tam prebivajo. Povezava med prebivalci in njihovim bivalnim prostorom se razvija prek spomina o majhnih in velikih dogodkih, povezanih z dnevnimi potrebami ali z izjemnimi dogodki. Občutek identitete ustvarimo, ko se odnos med prostorom in časom ustali v spominu prebivalstva, saj se urbani prostori tako bolje osmislijo in ustvarjajo različne oblike individualne in kolektivne identitete. »Identitete gradi in utrjuje razčlenitev rabe in pomenov, ki se ustalijo v krajih glede na razvoj načina življenja neke skupnosti, ne moremo jih ustvariti umetno, s preprosto reprodukcijo stavb, prostorov ali umetnih prvin.«³

. Stalnost individualnih in kolektivnih oblik identitete prostore ohranja pri življenju, saj prebivalce to motivira, da jih dnevno uporabljajo in v njih bivajo, skupnosti pa za te prostore skrbijo, saj predstavljajo referenčno točko vsakodnevnega življenja. Redno vzdrževanje je pomembno za varstvo zgodovinskih mest.

Način, kako se identitete oblikujejo in spreminjajo, razkriva dva od najpogostejših problemov, ki nastopijo, ko se porušijo prejšnja ravnotežja: čas in količina. Hitrost, s katero se spremembe odvijajo, je ključna za opredelitev učinka na obstoječo strukturo, »prehitro uvajanje sprememb lahko negativno vpliva na celostnost vrednot nekega zgodovinskega mesta«⁴. Prevelika hitrost onemogoča ustalitev sprememb in pomenov, to pa je temelj procesa izgradnje in preoblikovanja identitet – pri tem namreč obstaja nevarnost, da uničimo obstoječe identitete, novih pa ne izgradimo. Identiteta je rezultat počasnega procesa usedanja in vključevanja zunanjih pritiskov in notranjih reakcij, kar je zelo dolgotrajno. Identiteto krajev moramo razumeti kot dinamični subjekt: čas mineva in se pri tem spreminja, bogati ali siromaši, glede na izbrano pot – a v vsakem primeru mora preteči dovolj časa, saj se v procesih, ki potekajo prehitro, identiteta namreč izgublja. Do izgube identitete pride na primer na območjih, kjer naenkrat pride do gentrifkacije ali kjer prihaja do hitrih sprememb pri rabi tal. V teh primerih fizični prostor ostaja opredmeteni opomnik kulture, ki je izginila, medtem ko se je del njegove privlačnosti izgubil skupaj z delom njegove notranje lepote. Nobena identiteta ne nastane hitro: identiteta je povezana z zrelostjo mesta, tj. s kakovostjo, ki jo urbano okolje sčasoma pridobi, s poznejšimi spremembami in izvedbami.

Enaki pomisleki veljajo za količino sprememb, in to ne le večjih sprememb, ki imajo dramatične učinke na obstoječa ravnotežja, temveč več manjših skupkov sprememb, ki pogosto označujejo odločilno prelomno točko. Glede na to je v merilih za posege v Valletske načelih poudarjena potreba po nadzoru teh dveh parametrov.

Prvine, ki prispevajo k izgrajevanju identitete krajev in njihovega duha, je treba prepoznati in varovati, saj pomagajo določiti živo okolje, z osmišljanjem obstoječe stavbne ureditve. Varovanje identitete zahteva participativno vključevanje kot neizogibno strategijo pri varstvu zgodovinskih krajev. Bistvo identitete je v razmerju med prostorom in skupnostjo, zato to zahteva aktivno obnašanje družbene komponente. Vsaka pobuda je že vnaprej obsojena na neuspeh, saj le s spodbujanjem izvajanja »smiselnih projektov«⁵, lahko določimo oblike prepoznavanja identitete. Zato je »medsebojno razumevanje, ki temelji na ozaveščenosti javnosti, in iskanje skupnih ciljev lokalnih

---

²Valletska načela, 2c

³Petroncelli, E. Transformation process and Spirit of the Place: historic habits, 16. generalna skupščina ICOMOS "Ou se cache l'esprit du lieu?" Proceedings, Québec (Kanada), 2008, str. 1–10, CDRom

⁴Valletska načela, 3f

⁵(Decandia, L. (2000). Dell'identità. Saggio sui luoghi per una critica della razionalità urbanistica. Soveria Mannelli CZ, Italija: Rubbettino

skupnosti in strokovnih skupin osnova uspešnega ohranjanja, oživljanja in razvoja zgodovinskih krajev⁶.

Nove razsežnosti za varstvene ukrepe

Spremembe in njihovo preoblikovanje je treba oceniti glede na več razsežnosti sprememb: skalarnih, zaznavnih, časovnih, funkcionalnih.

Zgodovinska mesta so sestavni del širšega (teritorialnega ali krajinskega) konteksta, s katerim so neločljivo povezana. Varstvo zgodovinskih mest in drugih zgodovinskih območij mora biti sestavni del splošnega teritorialnega razumevanja, ki ga ne moremo razdvojiti od celotne urbane strukture.

Pomembno je, da o zgodovinskih mestih razmišljamo kot o delu krajine, ki jih obdaja, in ekosistema. Tradicionalni pristop k zgodovinskim mestom je dajal prednost raziskavam stavb in prostorov, ki so ga oblikovali, novi dokument pa predlaga, da se raziskave razširijo v analizo razmerij med zgodovinskim prostorom in njegovim urbanim, naravnim in krajinskim kontekstom. Zgodovinska mesta niso posebna ali avtonomna območja, temveč pripadajo širšemu (tudi urbanemu) okolju in so odvisna od kakovosti konteksta.

Kljub temu užitek ob doživljanju zgodovinskega mesta ni usmerjen na posamezne prvine, temveč se pogosto navezuje na globalni vidik, pri čemer glavno vlogo igrajo razmerja med objekti, pri tem pa ima tudi vsaka prvina svojo vlogo pri opredeljevanju celotne prostorske ureditve. Vsak objekt naj bi bil umeščen v sistem večdimenzionalnih odnosov, ki jih ima s kontekstom, ob poudarjanju vloge vizualne zaznave kot orodja za branje urbanih prostor in razkrivanje »drugega«, simboličnega in nesnovnega, vrednot, ki ustvarjajo prostorske, materialne in formalne značilnosti. Topografija, morfologija, naravni viri so vedno sestavljali primarne dejavnike odnosa za zgodovinski kontekst. Lokalizacija in načrtovanje urbanističnega razvoja območja sta odvisna od topografije krajev. Iz odnosa med urbano strukturo in naravnim kontekstom se je izluščilo več različic, iz tega pa se je glede na posebno zgodovinsko starost ali funkcionalno potrebo razvil idealni vzorec mesta, ki omogoča boljše prilagajanje konfiguraciji območja. Poleg tega odnos z naravnimi viri nekega območja pomaga opredeliti kulturo in občutek posedovanja neke skupnosti. Material, ki označuje arhitekturo krajev, izhaja iz naravnega konteksta, naravna krajina v okolici predstavlja slikovit kontekst, kjer se stavbe razvijajo. Zgodovinski urbani prostor pogosto temelji na vizualni uporabi naravnega ozadja: pogledov, nepričakovanih lepot na panoramskih območjih, razglednih točk in slikovitih poti, ki spadajo k vsakodnevni izraznosti zgodovinskega mesta. Zato moramo varovati ne le zgodovinska mesta, temveč tudi okolico; ta potreba je v Načelih izražena v dveh konceptih: okolica in varovalni pas. Prva opredeljuje območje, ki obkroža zgodovinsko mesto in z njim oblikuje neločljivo celoto, saj je povezana z načinom zaznavanja zgodovinskega mesta in življenja v njem. Varovalni pas je zunanje območje, katerega cilj je zaščita zgodovinskega mesta in okolice pred vplivi sprememb, ki se odvijajo v okoliških območjih, ob upoštevanju fizičnih, družbenih in vizualnih učinkov. Varstvo zgodovinske dediščine bi morali obravnavati glede na različna merila: regionalna raven, urbano merilo in merila na ravni okrožja.

Nov način zaznavanja zgodovinskega prostora

Projekt varovanja mora biti povezan z različnimi načini zaznavanja zgodovinskega konteksta. Valletska načela obravnavajo izkušnjo prostora, ki se odvija na različnih zaznavnih ravneh, kot osrednji del ukrepov za načrtovanje. Glede na ta novi pristop se zaznavna izkušnja zgodovinskega urbanega prostora zdi kompleksa, prostor pa razumemo kot del raznolikega sosledja, kjer si sledijo različne zaznave (vroče, hladno, blag veter, svetlo, udobno), kar ustvarja čustveno izkušnjo prostora. Ob urbanih koridorjih se izmenjujejo zgodovinske reference, kontrastne izkušnje, nenadni prehodi z

---

⁶Valletska načela, 4j

zaprtih na odprte prostore, z ovinkastih cest na ravne, s svetlobe na temo.

Vizualno zaznavanje je središčna izkušnja za uživanje zgodovinskih urbanih prostorov, zato ga je treba preučevati in varovati tako v smislu globalnih pogledov (panorama, veduta, perspektiva) kot v smislu posameznih cest in pogledov.⁷ Vizualno zaznavanja nam pomaga razumeti prostor, kako se znajti v njem. Zgodovinska mesta imajo veliko referenčnih prvin, npr. stolpov, zvonikov, kupol in drugih posebnih gradbenih elementov. Te prvine urbani prostor usmerjajo, mu dajejo ritem ter predstavljajo tudi postanke na poti. Občasno usmeritev izvira iz razmerja med ureditvijo in naravnimi danostmi (npr. morjem, reko, pobočjem). V drugih primerih so sklici nakazani prek svetlobe, po poti z zasenčenih notranjih prostorov do večjih, sončnih prostorov, ki se odpirajo proti nepričakovano slikovitim razgledom.

V zaznavanju zgodovinskih urbanih prostorov je ena glavnih značilnosti oblika. Oblike ne smemo zamenjevati z geometrično obliko, od katere je neodvisna. V zgodovinskem urbanem prostoru je oblika izvirala iz dimenzij prostorov in razmerij s stavbami v okolici. Kjer je odprtega prostora preveč in so obrisi le nakazani, oblika ni več prepoznavna in prostor se zdi prazen. Ta praznina je lahko opredeljena kot kvaliteta območja, katerega prostorske značilnosti ne nadzorujejo objekti v okolici. Kjer so razdalje med stavbami prevelike in je nemogoče ugotoviti, kakšna so razmerja med njimi, se osrednji prostor zdi prazen in brezobličen; enako velja, ko razmerja med stavbami, ki obkrožajo odprti prostor, ne obstajajo, ali pa so med njimi neskladja – takrat obrisi odprtemu prostoru ne morejo določiti strukturne organizacije. Ravnovesje med odprtimi prostori in pozidanimi območji je treba temeljito preiskati in preverjati, kdaj pričakujemo nove posege in nove rabe. Novi ukrepi morajo »spoštovati zgodovinske vrednote, vzorce in plasti« in biti »skladni s prostorskim preoblikovanjem zgodovinskega območja in spoštovati tradicionalno morfologijo«.⁸ Dokument preveva skrb za varstvo ne le krajev, temveč tudi načinov zaznavanja. »Perspektive, pogledi, žariščne točke in vizualni koridorji so sestavni deli zaznavanja zgodovinskih prostorov«⁹. Javne površine moramo razumeti ne le kot vir kroženja, temveč tudi kot prostore za »razmišljanje, učenje in uživanje mesta«¹⁰.

Novo, ki se nadaljuje

V tem kontekstu se poraja vprašanje nove arhitekture in dejavnosti. Preoblikovanje zgodovinskega prostora glede na sodobne zahteve pomeni potrebo po funkcionalni in prostorski prenovi, kjer je ta potrebna. V današnjih razpravah o zgodovinskih središčih so ključna tema načini in orodja posegov in preoblikovanja. Zgodovinska središča pričajo o preteklosti in umetniških dogodkih, a so tudi fizična predstavitev določene kulturne tradicije neke skupnosti. So rezultat dolgoletnih kumulativnih zgodovinskih procesov, ki pripadajo posebnemu kraju in določeni skupnosti. Zato se jih ne da ponoviti ali zamenjati. Obenem pa kot vsako drugo urbano območje izražajo družbene, gospodarske in okoljske potrebe, ki jih morajo urbane spremembe zadovoljiti.

V teh kontekstih je vsaka nova stavba, ki ji je navdih sodobna arhitektura, sporna in predmet nesoglasij. Če zgodovinska jedra razumemo kot živa okolja, je nemogoče zagotavljati celostno ohranjanje, ne da bi obenem tem istim urbanim območjem odrekli možnost razvoja. Postavitve smernic za vodenje načrtovanja in umestitve novih stavb je kompleksna naloga. To pa tudi zato, ker sodobna družba nima skupnih estetskih meril ali drugega načela, prek katerega bi lahko nagovorili različne možnosti.

Kot je znano, se estetska merila spreminjajo v času in glede na kulturne vzorce. Zdi se, da vsak estetski koncept izvira iz potrebe po razumljivosti. Vse, kar lahko preberemo, razumemo in dekodiramo na izviren način za zaznavanje realnosti in sodobnega življenja, razumemo kot lepo.

---

⁷Arnheim, Rudolph, *The dynamics of architectural form*, University of California Press, ZDA, 1977

⁸Valletska načela, 2b

⁹Valletska načela, 4c

¹⁰Valletska načela, 4d

Ovire v razumevanju sodobnega preoblikovanja zgodovinskih okolij so lahko plod objektivne težavnosti, ki jo občuti sodobni človek, ko se sooča z realnostjo in jo vse bolj interpretira kot izjemno kompleksno. V tem okviru se zdita sodobno življenje in sodobno mesto kaotičen skupek stvari, ki imajo vse enako vrednost. Razlikovanje dela od celote, ločevanje in ustvarjanje hierarhij postane težavno, saj nimamo kodnega sistema, ki bi nam pomagal razumeti realnost in njene subjekte. Brez pravil in analitične paradigme se zdi, da ima vsaka prvina enako težo, opazovanje postane naključna dejavnost, ocena in ovrednotenje postaneta izjemno subjektivna¹¹. Znotraj pluralistične kulture, kot je sodobna, ni paradigmatičnih sistemov védenja: zaton tehničnega, sistematičnega in elitističnega znanja in kontekstualno prepoznavanje pluralističnih, netehničnih spoznavnih procesov je privedlo do zavračanja privilegiranih stališč in odklanjanja hierarhij v opisu prvin. To ustvarja položaj, v katerem težko postavimo konkretne oblikovalske smernice.

V zadnjem desetletju smo bili priča porastu pojava ikoničnih arhitekturnih del, ki jih ustvarjajo tako imenovani »zvezdniški arhitekti«. Ta dela včasih nastanejo ne glede na obstoječi značaj mesta ali podedovanih vrednot in so deležna kritik: »[Ti arhitekti] ogrožajo obstoječo zgodovinsko urbano podobo v iskanju arhitekturnih novosti zaradi novosti samih. ... tovrstno oblikovanje deluje konfliktno ali disociativno, namesto harmonično, predvsem želi opozarjati nase.«¹²

Iskanje pravil, ključnih konceptov in standardnih parametrov za obravnavanje novih stavb v zgodovinskem kontekstu je potekalo na različne načine. Do zdaj je bila glavna rešitev za projektante poziv h »kontinuiteti« z zgodovino. Za »novosti v kontinuiteti«, »novosti z ohranjanjem« so bile predlagane različne formule. Toda zgodovina arhitekture nam je že pogosto pokazala, kakšen pomen ima prekinitev s preteklostjo, če gre za v celoti novo interpretacijo kontekstnih pogojev. Številne metodologije za ocenjevanje učinkov novogradenj vključujejo seznam pozitivnih in negativnih kategorij za ocenjevanje neželenih učinkov. Kot je pokazal že Cullen, pa smotrna uporaba neskladij, posegov in prekinitev lahko ustvarja intenzivne čustvene in dramatične učinke. Ackerman je med preučevanjem Michelangelove Medičejske knjižnice opazil dramatično učinkovitost stopnišča, ki moteče vdira v vstopno dvorano.

Ugotavljamo, da je nemogoče, da bi nekaj označili kot absolutno pozitivno in drugo kot absolutno negativno, da bi nekaj izključili ali prepovedali, ne da bi vsiljevali odnose ali pri tem zapadli v vsakdanji vzorec. Najti moramo pravo pot med formalno kamuflažo in samoreferenčnostjo številnih stavb sodobne arhitekture.

Dokument to pot najde tako, da oblikovalce pozove, naj vzpostavi dialektični odnos z obstoječim kontekstom, namesto kontinuitete: sodobna arhitektura »bi morala imeti jasen odnos z obstoječo arhitekturo in vzorcem razvoja konteksta«. Dialektični odnos mora temeljiti na skladnosti z obstoječo prostorsko ureditvijo in drugimi merili za posege:

- spoštovanje snovnih in nesnovnih vrednot;
- ohranjanje osnovnega prostorskega, okoljskega, družbenega, kulturnega in gospodarskega ravnotežja.

Nove arhitekture bi morale biti skladne s prostorsko organizacijo zgodovinskih naselij in se tako izogniti na eni strani homologaciji oblik in na drugi strani negativnim učinkom arhitekture, ki se ne navezuje na obstoječi kontekst, na primer s popačenostjo, prekinitvijo kontinuitete, razdrobljenostjo, osuplostjo, neobičajnostjo. Skladnost se nanaša na prostorske, vizualne in funkcionalne vrednote zgodovinskega mesta.

V tem okviru je možno kakršno koli stališče, če je le prisotno zavedanje. To zavedanje moramo pridobiti s poznavanjem pravil in osnovnih načel, ki so vodila do preoblikovanja in spremembe krajev, prek znanja o tem, katere so snovne in nesnovne prvine, ki predstavljajo in opisujejo duh krajev. Študij oblik, odnosov med prostori, vizualnega in zaznavnega ravnotežja, materialov, barv in povezav med posebnim in splošnim, analiza simbolov in pomenov in nesnovnih elementov moramo uporabiti

---

¹¹Kuhn, Thomas Samuel, *The Structures of Scientific Revolutions*, The University of Chicago Press, ZDA, 1970

¹² van Oers, R. (2006) »Preventing the goose with the golden eggs from catching Bird Flu – UNESCO's efforts in Safeguarding the Historic Urban Landscape«, International IsoCaRP Congress, Istanbul, Turčija

tako, da prepoznamo tiste posege, ki so skladni z vrednotami zgodovinskih jeder. Enako pozornost je treba posvečati uvajanju novih dejavnosti, ki morajo biti skladne z značajem zgodovinskih jeder in ne smejo ogroziti tradicionalnih dejavnosti. Pred uvajanjem novih praks moramo upoštevati število uporabnikov, dolžino uporabe, združljivost z drugimi dejavnostmi in tradicionalne prakse.

Zaključki

Sprememba kot priložnost pomeni:

- potegniti najboljše iz sprememb,
- izkoristiti priložnost za zmanjševanje starih problemov,
- izkoristiti svetovno dinamiko za izboljšanje lokalnega položaja.

Preoblikovanje starih prostorov glede na današnje potrebe pomeni velika tveganja, ki so pogosto posledica slabega upravljanja sprememb, ki bi sicer lahko imele pozitivne učinke. Celotni valletski dokument poudarja dvojno vlogo, ki jo igrajo nekateri pojavi, na primer turizem. Slednji je po eni strani pozitiven, saj spodbuja gospodarski razvoj in zgodovinsko mesto ohranja pri življenju, po drugi strani pa lahko postane dogodek s hudimi posledicam in vodi v izgubo identitete in pomenov, s čimer zgodovinska mesta postanejo zgolj znamenitosti. Potrebe turističnega trga so dejansko lahko nezdržljive s potrebami prebivalcev zgodovinskih mest, obenem pa je rezultat nevednega gospodarskega razvoja lahko izguba tradicionalnih gospodarskih dejavnosti in povečanje prihodkov od zemljišč, ki so podvrženi procesom gentrifikacije. Zato Valletska načela poudarjajo, da morajo turistične dejavnosti temeljiti na spoštovanju lokalnih kultur in tradicionalnih dejavnosti, učinke turizma pa je treba oceniti in upravljati v okviru načrtov upravljanja. Preveliki turistični tokovi so lahko nevarni za varstvo zgodovinskih območij.

Spremembam se ne moremo izogniti, a uvajati jih moramo v luči trajnostnih ciljev, da postanejo iztočnica za izboljšanje obstoječega neravnovesja, kot so prakse in uporabe prostorov, ki niso združljive z varovanjem zgodovinskih vrednot. Vprašanje prometa in njegove omejene združljivosti s strukturnimi značilnostmi zgodovinskih mest je bilo obravnavano že v Washingtonski listini, ki je zahtevala ustrezen nadzor nad načrtovanjem parkirišč in prepovedala vdor glavnih cest v mesto. Z leti se je problem urbanega prometa povečal, spremenili so se načini in strategije, kako se s tem spopadati. Vdor avtomobilov v prostore, ki so bili prej namenjeni pešcem, je povzročil propad in zmanjšanje kakovosti življenja v naših mestih. Dokument namesto ukrepov, ki bi temeljili zgolj na načrtovanju prometne infrastrukture, predlaga razvoj celostnega sistema urbane mobilnosti, kjer imajo prednost pešci in kolesarji v javnem prometnem omrežju z majhnim vplivom na okolje. V ta namen je treba uporabo avtomobilov izrazito odvrčati tudi z zmanjševanjem parkirišč.

Za izboljšanje obravnave preoblikovanja na lokalni ravni dokument spodbuja tudi upoštevanje svetovnih sprememb, na primer podnebnih sprememb. Zgodovinska mesta so bolj občutljiva na podnebne spremembe kot sodobna zgodovinska jedra, saj zastaranje stavb dodatno prispeva k občutljivosti grajene strukture. Visoka stopnja pozornosti, ki jo po svetu namenjajo temu problemu, vodi v temeljite raziskovalne strategije, ki vključujejo ukrepe za izboljšanje energetske učinkovitosti in zmanjšanje onesnaževal. Potem bi moral biti »cilj, da izkoristimo strategije, ki izhajajo iz rastočega svetovnega zavedanja o podnebnih spremembah, in jih ustrezno uporabimo pri spopadanju z izzivi varstva zgodovinskih območij«¹³.

Za zaščito nesnovnih kot tudi snovnih vrednot, dati večji pomen načinu, kako uživamo in zaznavamo zgodovinske prostore, razširiti obseg varstvenih ukrepov, sprejeti nove pravine, ne da bi ogrozili obstoječe – to je povzetek glavnih ciljev strategije za varovanje »sprememb kot priložnosti«, ki jo Valletska načela prepoznajo kot način soočanja s številnimi grožnjami, ki so jim danes priča zgodovinska mesta.

---

¹³Valletska načela, 2a

Zgodovina dokumenta

Valletska načela za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij

Sprejel CIVVIH, 10. april 2010

Ozadje

Maj 2005: Med letnim srečanjem CIVVIH (Istanbul, Turčija) in znanstveno konferenco »Ohranjanje zgodovinskih jeder v velikih metropolitanskih območjih« so bili obravnavani problemi, ki zadevajo zgodovinska jedra, in možnost za smernice za ohranjanje in spodbujanje zgodovinskih jeder. CIVVIH se je odločil, da ponovno preuči Washingtonsko listino

Marec 2006: Med letnim srečanjem in ponovnim srečanjem sredozemskega pododbora CIVVIH (Patras, Grčija) se je razprava osredotočala na prednostna vprašanja:

- a) spremembe in razvoj v zgodovinskih mestih in urbanih območjih
- b) merila za posege
- c) metodološki vidiki

April 2007: Razprava se ni odvijala več le znotraj CIVVIH – kot na primer razmislek o Dunajskem sporazumu in pristopu do zgodovinskih urbanih krajin. Na letnem zasedanju v Helsinkih so se odločili za novo različico listine za zgodovinska mesta. Velik razvoj, ki se je odvijal na urbani ravni, in novo prepoznana ranljivost o temah, ki se tičejo kakovosti krajine, je razkrila potrebo po instrumentov urbanističnega planiranja, upravljanja in načrtov nadzora, ki bi onemogočili posege, ki vplivajo na spremembo identiteto nekega območja.

Julij 2007: Prvi osnutek novega dokumenta. Tovrstna dopolnitev prejšnje Washingtonske listine poudarja pomen nekaterih strateških besed, opominja glede osnovnih vprašanj ter podaja načela in metodologijo ukrepov.

April 2008: Med drugim srečanjem sredozemskega pododbora CIVVIH (Krf) so široko razpravljali o novi različici dokumenta. Predlagali in sprejeli so strukturo iz »Listine za zaščito zgodovinskih mest in urbanih območij v spreminjajočem se svetu«.

September 2008: Dokument so predstavili in revidirali na 16. generalni skupščini ICOMOS (Québec) na posebni delavnici.

Maj 2009: Dokument je bil preoblikovan v obliko smernic, v luči bolj univerzalnega dokumenta za delovno srečanje CIVVIH A (CIVVIH-ICOMOS) v Atenah, v Grčiji, z namenom posodobitve Listine o zgodovinskih mestih – 22 let po njenem izglasovanju – in oblikovanja smernic, ki bi nagovarjale strokovnjake za varstvo zgodovinskih mest. Soglasno je bilo odločeno, da se prvotna oblika Listine o zgodovinskih mestih ohrani – saj tvori »zgodovinsko besedilo« – in da se napišejo smernice, ki dopolnjujejo in upoštevajo vsa prejšnja teoretična besedila, ne le za strokovnjake, temveč tudi za lokalne upravne organe. Te bi na podlagi splošnih načel ponujale predloge in strategije za upravljanje neizogibnih sprememb v razvoju zgodovinskih mest (nove okoljske tehnologije, nova infrastruktura, novi posegi v prostor itn.).

Preoblikovano je bilo besedilo direktive, ki sta ga oblikovala Elvira Petroncelli in Alvaro Gómez-Ferrer.

Oblikovano je bil odbor za pripravo končnega besedila (po abecednem vrstnem redu): S. Avgerinou-Kolonia, R. Bondin, M. Bonnette, A. Gómez-Ferrer, M. Firestone, E. Maïstrou, E. Petroncelli in M. Van Der Meerschen.

Junij 2009: Na letnem srečanju CIVVIH v Narniju je bila predstavljena prva različica dokumenta. Novoizvoljeni urad je na čelo predsedstva pododborna za listine postavil Elviro Petroncelli.

Julij–avgust 2009: Helenski ICOMOS je razvrstil vsa opazovanja in jih vključil v francosko in angleško različico besedila.

November 2009: Med srečanjem sredozemskega pododborna (Edirne, Turčija) so dokument pregledali v smislu sklepov, sklenjenih za doktrinarna besedila (ICOMOS ADCOM 2009/10) na srečanju izvršnega odbora na Malti.

December 2009: Nova različica dokumenta je bila poslana odboru, zadolženem za pripravo opazovanj, besedilo pa je bilo nato februarja 2010 poslano vsem članom CIVVIH s prošnjo po predložitvi pripomb in ugotovitev.

April 2010: Med letnim srečanjem CIVVIH v Valletti je bil en dan posvečen sistematični razpravi in skupnemu oblikovanju predloga. Dokument je sprejela (v angleščini in francoščini) večina članov, prav tako pa tudi naslov. Pripravljeni bosta tudi različici v španščini in italijanščini.

Oktober 2010: Dokument so predstavljali in obravnavali med srečanjem svetovalnega odbora v Dublinu. Po predlogu odbora in ustreznih sklepih izvršnega odbora so bili vsi sklepi, ki jih je CIVVIH prejel do 22. 10. 2010, vključeni v besedilo.

Januar 2011: Dopolnjeni dokument v francoski in angleški različici je Mednarodni sekretariat ICOMOS poslal v jezikovni pregled francoskemu in angleškemu odboru ICOMOS. Prek sekretariata je CIVVIH posodobljeno in urejeno besedilo poslal v posvetovanje vsem mednarodnim znanstvenim in nacionalnim odborom ICOMOS.

Februar 2011: Do 21. 2. 2011 je odbor prejel pripombe mednarodnih znanstvenih in nacionalnih odborov ICOMOS; te pripombe so bile vključene v besedilo, ki je bilo pred srečanjem 12. in 13. marca 2011 poslano v pregled izvršnemu odboru in v odločanje, ali se zadnji osnutek predlaga za sprejetje na generalni skupščini ICOMOS novembra 2011.

V skladu s postopkom za sprejetje doktrinarnega besedila ICOMOS bi moral zadnji osnutek odobriti izvršni odbor na srečanju v Dublinu, temu pa lahko sledi odobritev na naslednji generalni skupščini. Izvršni odbor je nazadnje ta zadnji osnutek predlagal za sprejetje na 17. generalni skupščini ICOMOS novembra 2011.

Zahvaljujemo se: Sekretariatu ICOMOS za podporo na komunikacijski ravni, odboroma ICOMOS Francija in ICOMOS Združeno kraljestvo za lingvistično podporo, vsem kolegom, ki so z dobro voljo sodelovali in se vključevali v znanstveni dialog in predvsem uredniškemu odboru kolegice prof. Elvire Petroncelli za usklajevanje.

Valletska načela za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij

Sprejeto na 17. generalni skupščini ICOMOS
28. novembra 2011

Preambula

Človeštvo se danes sooča s številnimi spremembami. Te spremembe zadevajo človeška bivališča na splošno, še posebej pa zgodovinska mesta in urbana območja. Globalizacija trgov in metod proizvodnje povzroča migracije prebivalstva med regijami in proti mestom, predvsem večjim mestom. Spremembe v političnem upravljanju in v poslovnih praksah zahtevajo nove strukture in nove pogoje v mestih in urbanih območjih. Potrebne so tudi za odpravljanje ločevanja in družbene izkoreninjenosti kot poskus krepitve identitete.

Znotraj mednarodnega okvira premislekov o ohranjanju v urbanem okolju narašča tudi zavedanje o novih potrebah. Organizacije, ki so pristojne za ohranjanje dediščine in krepitev njenih vrednot, morajo razviti svoje veščine, orodja, odnose in pogosto tudi vlogo v procesu načrtovanja.

CIVVIH (Mednarodni odbor za zgodovinska mesta in vasi ICOMOS) je zato na podlagi obstoječih referenčnih dokumentov prenovil pristope in preudarke Washingtonske listine (1976) in Nairobijskega priporočila (1976). Ponovno je opredelil cilje, stališča in potrebna orodja. Pri tem je upošteval velik napredek v opredelitvah in metodologijah za varstvo in upravljanje zgodovinskih mest in urbanih območij.

Spremembe odražajo večje zavedanje o vprašanih zgodovinske dediščine na regionalni ravni in niso vezane le na urbana območja; nesnovnih vrednot, kot sta kontinuiteta in identiteta; tradicionalne rabe tal, vloge javnega prostora in komunalnih odnosov ter drugih družbenoekonomskih dejavnikov, kot je vključevanje, in okoljskih dejavnikov. Vprašanja glede vloge krajine kot skupnega temelja ali konceptualizacija urbane podobe kot celote, vključno s topografijo in vedutami, se zdijo pomembnejša kot kdaj koli prej. Naslednja pomembna sprememba, predvsem v hitro rastočih mestih, so ureditve velikega obsega, ki spreminjajo tradicionalno velikost območij, ki pomagajo opredeliti zgodovinsko urbano morfologijo.

V tem smislu je bistveno, da dediščino razumemo kot ključni vir, kot del urbanega ekosistema. Koncept moramo strogo spoštovati, da vzpostavimo uravnoteženi razvoj zgodovinskih mest in njihove okolice.

Koncept trajnostnega razvoja je tako pridobil na pomenu, da danes številne direktive o arhitekturnem načrtovanju in ukrepih temeljijo na politikah, ki omejujejo urbanistično rast in tako ohranjajo dediščino urbanih območij.

Poglavitni cilj dokumenta je predlagati načela in strategije, ki se uporabljajo v zvezi s kakršnim koli posegom v zgodovinska mesta ali urbana območja. Ta načela in strategije naj bi zaščitila vrednote zgodovinskih mest in njihove okolice kot tudi njihovo umestitev v družbeno, kulturno in gospodarsko življenje našega časa.

Ukrepi morajo zagotavljati spoštovanje vrednot snovne in nesnovne dediščine kot tudi kakovosti življenja prebivalcev.

Pričujoči dokument za varstvo zgodovinskih mest in urbanih območij ter njihove okolice je razdeljen na štiri dele:

- 1 - Opredelitve pojmov
- 2 - Vidiki sprememb (izzivi)
- 3 - Merila za posege
- 4 - Predlogi in strategije

1 - Opredelitve pojmov

a - Zgodovinska mesta in urbana območja

Zgodovinska mesta in urbana območja tvorijo snovne in nesnovne prvine. Snovne prvine poleg urbane strukture vključujejo arhitekturne prvine, krajine znotraj mest in v njihovi okolici, arheološke ostaline, panorame, vedute, perspektive in pomembna območja. Nesnovne prvine vključujejo dejavnosti, simbolne in zgodovinske funkcije, kulturne prakse, tradicije, spomine in kulturne reference, ki tvorijo vsebino njihovih zgodovinskih vrednot.

Zgodovinska mesta in urbana območja so prostorske strukture, ki izražajo razvoj družbe in njene kulturne identitete. So sestavni del širšega naravnega ali umetnega konteksta, ki ju moramo razumeti kot nerazdružljiva.

Zgodovinska mesta in urbana območja so živ dokaz preteklosti, ki jih je oblikovala.

Zgodovinska in tradicionalna območja so del vsakdanjega človeškega življenja. Njihova zaščita in vključevanje v sodobno družbo so osnova za urbanistični in prostorski razvoj.

b - Okolica

Okolica pomeni naravni in/ali umetni kontekst (v katerem je umeščena urbana dediščina), ki statično ali dinamično vpliva na to, kako ta območja zaznavamo, doživljamo in/ali v njih uživamo, ali ki je z njimi družbeno, gospodarsko in kulturno neposredno povezan.

c - Varstvo

Varstvo zgodovinskih mest in urbanih območij ter njihove okolice vključuje potrebne postopke za njihovo zaščito, ohranjanje, krepitev in upravljanje kot tudi za usklajeni razvoj in uravnoteženo prilagajanje sodobnemu življenju.

d - Zavarovano urbano območje

Zaščiteno urbano območje je kateri koli del mesta, ki predstavlja zgodovinsko obdobje ali stopnjo razvoja nekega mesta. To vključuje spomenike in pristne grajene strukture, v katerih stavbe odražajo kulturne vrednote, zaradi katerih je kraj zaščiten.

Varovanje lahko vključuje tudi zgodovinski razvoj mesta in podpira njegove značilne državljske, verske in družbene funkcije.

e - Varovalni pas

Varovalni pasovi so dobro opredeljena območja znotraj zavarovanega območja, katerih vloga je ščititi kulturne vrednote zavarovanega območja pred učinki dejavnosti v okolici. Ta učinek je lahko fizični, vizualni ali družabni.

i - Načrt upravljanja

Načrt upravljanja je dokument, ki podrobno določa vse strategije in orodja za zaščito dediščine in obenem odgovarja na potrebe sodobnega življenja. Vsebuje zakonodajne, finančne, administrativne in konservatorske dokumente kot tudi načrte za ohranjanje in spremljanje.

g - Duh kraja

Duh kraja opredeljujemo kot snovne in nesnovne, fizične in duhovne prvine, ki območju dajejo posebno identiteto, pomen, čustva in skrivnostnost. Duh ustvarja prostor in obenem prostor gradi in strukturira duha (Quebeška deklaracija, 2008).

2 - Vidiki sprememb

Zgodovinska mesta in urbana območja kot živi organizmi so podvržena stalnim spremembam. Te spremembe vplivajo na vse prvine mesta (naravne, človeške, snovne in nesnovne).

Kadar spremembe ustrezno upravljamo, predstavljajo priložnost za izboljšanje kakovosti zgodovinskih mest in urbanih območij na podlagi njihovih zgodovinskih značilnosti.

a - Spremembe in naravno okolje

Washingtonska listina se je že usmerila na probleme, povezane s spremembami v naravnem okolju: »Za varovanje dediščine ter za varnost in blaginjo prebivalcev je treba zgodovinska mesta (in njihovo okolico) zaščititi pred naravnimi nesrečami in obremenjevanjem okolja, na primer pred onesnaževanjem in tresljaji.« (Washingtonska listina)

V zgodovinskih mestih in urbanih območjih morajo spremembe temeljiti na spoštovanju naravnega ravnotežja in preprečevanju uničenja naravnih virov, tratenja energije in rušenja ravnotežja naravnih krogov.

Spremembe moramo uporabiti za: izboljšanje okoljskega konteksta v zgodovinskih mestih in urbanih območjih; spodbujanje kakovosti zraka, vode in tal; krepitev širjenja in dostopnosti zelenih površin; izogibanje neprimernim pritiskom na naravne vire.

Zgodovinska mesta in njihovo okolico je treba zaščititi pred učinki podnebnih sprememb in pred vse pogostejšimi naravnimi nesrečami.

Podnebne spremembe imajo lahko uničujoče posledice za zgodovinska mesta in urbana območja, saj poleg ranljivosti grajenih struktur stavbe postajajo zastarele, odpravljane težav, povezanih s podnebnimi spremembami, ustvarja visoke izdatke.

Izkoristiti je treba strategije, ki izhajajo iz rastočega svetovnega zavedanja o podnebnih spremembah,

in jih ustrezno uporabiti pri izzivih varstva zgodovinskih mest.

b - Spremembe in grajeni prostor

O sodobni arhitekturi Washingtonska listina pravi naslednje: »Uvedbe sodobnih prvin v sozvočju z okolico ne smemo odvrčati, saj take značilnosti lahko prispevajo k bogatitvi območja.«

Vključevanje sodobnih arhitekturnih prvin mora spoštovati vrednote območja in okolice. Prispeva k bogatitvi mesta, saj oživilja vrednost urbane kontinuitete.

Osnova ustreznih arhitekturnih posegov v prostorskem, vizualnem, snovnem in funkcionalnem smislu mora biti spoštovanje zgodovinskih vrednot, vzorcev in plasti.

Nova arhitektura mora biti skladna s prostorsko organizacijo zgodovinskega območja in spoštovati tradicionalno morfologijo, obenem pa mora biti veljavni izraz arhitekturnih trendov svojega časa in kraja. Ne glede na slog in izraz bi se morala vsa nova arhitektura izogibati negativnim učinkom drastičnih in prevelikih kontrastov ter razdrobljenosti in prekinitvam kontinuitete urbanega tkiva in prostora.

Prednost mora imeti kontinuiteta sestave, ki ne vpliva negativno na obstoječo arhitekturo, a obenem omogoča preudarno ustvarjalnost, ki zajema duh kraja.

Arhitekta in urbanistične načrtovalce je treba spodbujati, da pridobijo globlje razumevanje zgodovinskega urbanega konteksta.

c - Sprememba rabe in družbeno okolje

Izguba in/ali zamenjava tradicionalnih rab in funkcij, na primer posebnega načina življenja lokalne skupnosti, ima lahko velike negativne učinke na zgodovinska mesta in urbana območja. Če vrste teh sprememb ne prepoznamo, to lahko vodi v selitev skupnosti in izginotje kulturnih praks ter posledično v izgubo identitete in značaja teh zapuščenih krajev. Posledica tega je lahko preoblikovanje zgodovinskih mest in urbanih območij v območja z eno samo funkcijo, ki je posvečena turizmu in prostemu času, ni pa ustrezna za vsakodnevno življenje.

Ohranjanje zgodovinskega mesta zahteva prizadevanja za vzdrževanje tradicionalnih praks in za zaščito avtohtonega prebivalstva.

Pomembno je tudi nadzorovati proces gentrifikacije, ki je posledica dviga najemnin in propadanja mest ali bivalnih in javnih prostorov nekega območja.

Zavedati se moramo, da gentrifikacija lahko vpliva na skupnost, to pa vodi v izgubo življenjskih razmer in v končni fazi značaja.

Ohranjanje tradicionalne kulturne in gospodarske raznolikosti vsakega kraja je ključno, predvsem ko gre za značilnost tistega kraja.

Zgodovinska mesta in urbana območja so izpostavljeni tveganju, da bodo postala potrošniško blago za masovni turizem, kar lahko vodi v izgubo pristnosti in dediščinskih vrednot.

Novo dejavnosti je treba skrbno upravljati in se tako izogniti sekundarnim negativnim učinkom, kot so konflikti v prometu, prometni zastoji.

d - Spremembe in nesnovna dediščina

Ohranjanje nesnovne dediščine je prav tako pomembno kot ohranjanje in zaščita grajenega prostora.

Nesnovne prvine, ki prispevajo k identiteti in duhu kraja, je treba prepoznati in ohraniti, saj pomagajo določati značaj območja in duh kraja.

3 - Merila za posege

a - Vrednote

Vsi posegi v zgodovinska mesta in urbana območja morajo spoštovati in se sklicevati na njihove snovne in nesnovne kulturne vrednote.

b - Kakovost

Vsak poseg v zgodovinska mesta in urbana območja mora biti usmerjen v izboljšanje kakovosti življenja lokalnih prebivalcev in kakovosti okolja.

c - Količina

Kopičenje sprememb lahko negativno vpliva na zgodovinsko mesto in njegove vrednote.

Velikim kvantitativnim in kvalitativnim spremembam se je treba izogibati, razen če te brez dvoma vodijo v izboljšanje urbanega okolja in kulturnih vrednot.

Spremembe, ki so neločljivo povezane z urbano rastjo, je treba nadzorovati in skrbno upravljati, da se čim bolj zmanjšajo fizični in vizualni učinki na urbano podobo in arhitekturno tkivo.

d - Skladnost

3. člen Nairobijskega priporočila o »skladnosti« pravi: »Vsako zgodovinsko območje in njegovo okolico je treba obravnavati skupaj, kot usklajeno celoto, katere ravnotežje in posebni značaj sta odvisna od zlitja delov, ki jo sestavljajo in ki vključujejo človeške dejavnosti ter tudi stavbe, prostorsko organizacijo in okolico. Vsi veljavni elementi, vključno s človeškimi dejavnostmi, naj bodo še tako majhni, so pomembni glede na celoto in jih ne smemo spregledati.

Zgodovinska mesta in urbana območja kot tudi njihove okolice je treba obravnavati celostno.

Njihovo ravnotežje in značaj temeljita na njihovih sestavnih delih.

Varstvo zgodovinskih mest in urbanih območij mora biti sestavni del splošnega razumevanja urbane strukture in njene okolice. To zahteva usklajene politike gospodarskega in socialnega razvoja, ki zgodovinska mesta upoštevajo na vseh ravneh načrtovanja, obenem pa spoštujejo njihovo družbeno strukturo in kulturno raznolikost.

e - Ravnotežje in združljivost

Obvezni pogoj varstva zgodovinskih mest je ohranjanje osnovnega prostorskega, okoljskega, družbenega, kulturnega in gospodarskega ravnotežja. To zahteva ukrepe, ki urbani strukturi omogočajo ohranjanje prvotnih prebivalcev in prihod prišlekov (prebivalcev ali uporabnikov zgodovinskega mesta) kot tudi pomoč razvoju, ne da bi ob tem povzročali zastoje.

f - Čas

Hitrost sprememb je parameter, ki ga lahko nadziramo. Prehitro uvajanje sprememb lahko negativno vpliva na celostnost vrednot nekega zgodovinskega mesta.

Obseg in pogostost ukrepa se morata umestiti v načrtovalske dokumente in študije izvedljivosti in biti z njimi usklajena, treba se je držati transparentnih in predpisanih postopkov.

g - Metoda in znanstvena veda

»Znanje o zgodovini nekega zgodovinskega mesta ali urbanega območja je treba razširjati z arheološkimi preiskavami in ustreznimi ugotovitvami glede ohranjanja arheoloških dognanj.« (Washingtonska listina)

Varstvo in upravljanje zgodovinskega mesta ali urbanega območja morajo usmerjati previdnost, sistematični pristop in disciplina, v skladu z načeli trajnostnega razvoja.

Varstvo in upravljanje morata temeljiti na predhodnih multidisciplinarnih študijah, da določita prvine in vrednote urbane dediščine, ki jih je treba ohranjati. Za ustrezne varstvene ukrepe je treba imeti obsežno znanje o območju in okolici.

Stalno spremljanje in vzdrževanje sta ključna za učinkovito varstvo zgodovinskega mesta ali urbanega območja.

Ustrezno načrtovanje zahteva posodobljeno in natančno dokumentiranje in evidentiranje (kontekstualna analiza, študija različnih obsegov, inventar sestavnih delov in učinkov, zgodovina mesta in razvojnih stopenj itn.).

Neposredno posvetovanje in stalni dialog s prebivalci in drugimi deležniki sta nepogrešljiva, saj jih varstvo zgodovinskega mesta ali območja najbolj zadeva.

h - Upravljanje

Dobro upravljanje vključuje organizacijo širšega prilagajanja vseh deležnikov: voljenih organov, mestnih služb, javne uprave, strokovnjakov, strokovnih organizacij, prostovoljnih organizacij, univerz, prebivalcev itn. To je ključno za uspešno varstvo, sanacijo in trajnostni razvoj zgodovinskih mest in urbanih območij.

Sodelovanje prebivalcev lahko izboljšamo z obveščanjem, ozaveščanjem in usposabljanjem. Tradicionalni sistemi urbanega upravljanja morajo obravnavati vse vidike kulturne in družbene raznolikosti za vzpostavitev novih demokratičnih institucij, ki bi ustrezale novi realnosti.

Postopki za urbanistično načrtovanje in varstvo zgodovinskih mest morajo zagotavljati zadostne informacije in dovolj časa, da prebivalci lahko podajo odgovore, ki se opirajo na izčrpno obveščenost.

Potrebe varstva je treba spodbujati in vpeljevati finančne ukrepe v podporo partnerstvu med akterji

iz zasebnega sektorja pri ohranjanju in restavraciji grajenega prostora.

i - Multidisciplinarnost in sodelovanje

»Pred načrtovanjem za ohranjanje zgodovinskih mest in urbanih območij je treba izvesti multidisciplinarno študije.« (Washingtonska listina)

Od samega začetka predhodnih študij mora varstvo zgodovinskih mest temeljiti na učinkovitem sodelovanju med strokovnjaki iz različnih ved, s sodelovanjem raziskovalcev, javnih služb, zasebnih podjetij in širše javnosti.

Te študije morajo voditi h konkretnim predlogom, ki jih nato prevzamejo politični nosilci odločitev, družbeni in gospodarski akterji ter prebivalci.

j - Kulturna raznolikost

V kontekstu načrtovanja urbanega ohranjanja je treba spoštovati in ceniti kulturno raznolikost različnih skupnosti, ki so v preteklosti bivale v zgodovinskih mestih.

Pomembno je vzpostaviti občutljivo in skupno ravnotežje, da se ohrani njihova zgodovinska dediščina v vsej svoji kulturni raznolikosti.

4 - Predlogi in strategije

a - Prvine, ki naj se ohranijo

1 - Pristnost in celostnost zgodovinskih mest, katerih bistvene značilnosti izražata vrsta in skladnost vseh snovnih in nesnovnih prvin. To so:

a - Urbani vzorci, kot jih opredeljuje cestno omrežje, parcelna razdelitev, zelene površine in razmerja med stavbami ter zelenimi in odprtimi površinami;

b - Oblika in izgled, notranjost in zunanost stavbe, kot to opredeljujejo njihova konstrukcija, volumen, slog, merilo, materiali, barve in okrasitev;

c - Razmerje med mestom ali urbanim območjem in njegovo okolico, tako naravno kot umetno« (Washingtonska listina);

d - Različne funkcije, ki jih je mesto ali mestno območje sčasoma pridobilo;

e - Kulturne tradicije, tradicionalne tehnike, duh kraja in vse, kar prispeva k identiteti kraja;

2 - Razmerje med območjem v celoti, njegovimi sestavnimi deli, kontekstom območja in gradniki konteksta;

3 - Družbena struktura, kulturna raznolikost

4 - Neobnovljivi viri, čim večje zmanjšanje njihove porabe in spodbujanje ponovne uporabe in recikliranja.

b - Nove funkcije

»Nove funkcije in dejavnosti bi morale biti združljive z značajem zgodovinskih mest ali urbanega

območja.« (Washingtonska listina)

Uvajanje novih dejavnosti ne sme ogroziti preživetja tradicionalnih dejavnosti ali česar koli, kar podpira vsakodnevno življenje prebivalcev. To bi lahko pomagalo ohraniti zgodovinsko kulturno raznolikost in pluralnost, nekatere najdragocenejših prvin v tem kontekstu.

Pred uvedbo nove dejavnosti je treba upoštevati število vključenih uporabnikov, dolžino uporabe, združljivost z obstoječimi dejavnostmi in učinek na tradicionalne lokalne prakse.

Take nove funkcije morajo zadostiti tudi potrebi po trajnostnem razvoju, v skladu s konceptom zgodovinskega mesta kot edinstvenega in nenadomestljivega ekosistema.

c - Sodobna arhitektura

Ko je treba zgraditi nove stavbe ali obstoječe obnoviti, mora biti sodobna arhitektura usklajena z obstoječo prostorsko ureditvijo v zgodovinskih mestih kot tudi v ostalem urbanem okolju. Sodobna arhitektura mora najti svoj izraz ob upoštevanju obsega območja in jasen odnos z obstoječo arhitekturo in razvojnimi vzorci konteksta.

»Analiza urbanega konteksta se mora izvesti pred vsako novo izgradnjo, ne le da se določi splošni značaj skupine stavb, temveč tudi za analizo dominantnih potez, npr. ravnotežja višin, barv, materialov in oblik, konstant pri načinu izgradnje fasad in streh, odnosov med volumni stavb in prostorskim volumnov kot tudi splošnih razmerij in njihovega položaja. Posebno pozornost moramo nameniti velikosti območij, saj obstaja nevarnost, da kakršno koli parcelno preoblikovanje spremeni celoto, kar lahko škodljivo vpliva na urbanost celote« (Nairobijsko priporočilo, člen 28).

Perspektive, pogledi, žariščne točke in vizualni koridorji so sestavni deli zaznavanja zgodovinskih prostorov. Treba jih je upoštevati v primeru uvajanja novih posegov. Pred kakršnim koli posegom je treba obstoječi kontekst dobro analizirati in dokumentirati. Vidne stožce, tako na nove gradnje in z njih, je treba določiti, preučiti in ohranjati.

Umestitev nove stavbe v zgodovinski kontekst ali krajino moramo oceniti s formalnega in funkcionalnega stališča, predvsem ko je namenjena novim dejavnostim.

d - Javni prostor

Javni prostor v zgodovinskih mestih ni le ključni vir kroženja, temveč je tudi prostor za razmislek, učenje in uživanje mesta. Oblikovanje in ureditev, vključno z izbiro cestne opreme in njenega upravljanja, mora ščititi njegov značaj in lepoto ter spodbujati njegovo rabo v smislu javnega prostora, posvečenega družbeni komunikaciji.

Ravnotežje med javnimi odprtimi površinami in gosto grajenim prostorom je treba skrbno proučiti in nadzorovati v primeru novih posegov in rab.

e - Objekti in spremembe

Urbanistično načrtovanje za varstvo zgodovinskih mest mora upoštevati potrebe prebivalcev po infrastrukturi.

Vključevanje novih objektov in naprav v zgodovinske stavbe je izziv, ki ga lokalne skupnosti ne smejo spregledati.

f - Mobilnost

»Promet znotraj zgodovinskega območja je treba strogo nadzorovati s predpisi.« (Washingtonska listina)

»Ko urbanistično in regionalno načrtovanje predvideva izgradnjo večjih avtocesti, ne sme posegati v zgodovinska mesta ali urbana območja, mora pa izboljšati dostop do njih.« (Washingtonska listina)

Večina zgodovinskih mest in urbanih območij je bila zasnovana za pešce in počasne oblike prometa. V ta prostor so sčasoma vdrli avtomobili, ki so povzročili njihov propad. Obenem se je kakovost življenja zmanjšala.

Prometno infrastrukturo (parkirišča, podzemna postajališča, itn.) je treba načrtovati tako, da ne poškoduje zgodovinskega tkiva ali okolja. Zgodovinsko mesto mora spodbujati promet z lahkim okoljskim odtisom.

Pomembno je okrepiti kroženje pešcev. V ta namen je treba drastično omejiti promet in parkirna mesta. Obenem moramo vpeljati trajnostne, ekološke sisteme javnega prevoza in spodbujati mehko mobilnost.

Ceste je treba preučevati in načrtovati tako, da imajo pešci prednost. Parkirna mesta naj bodo umeščena zunaj zaščitene območij in zunaj varovalnih pasov, če je to mogoče.

Podzemna infrastruktura, kot so na primer podhodi, mora biti načrtovana tako, da ne poškoduje zgodovinskega in arheološkega tkiva ali okolja.

Večja cestna omrežja se morajo izogniti zavarovanim območjem in varovalnim pasovom.

g - Turizem

Turizem lahko igra pozitivno vlogo pri razvoju in revitalizaciji zgodovinskih mest in urbanih območij. Razvoj turizma v zgodovinskih mestih mora temeljiti na krepitvi spomenikov in odprtih površin, na spoštovanju in podpori identitete, kulture in tradicionalnih dejavnosti lokalne skupnosti ter na varovanju regionalnega in okoljskega značaja. Turistične dejavnosti morajo upoštevati vsakodnevno življenje prebivalcev in se vanj ne smejo vmešavati.

Prevelik pritok turistov ogroža ohranjanje spomenikov in zgodovinskih območij.

Načrti za ohranjanje in upravljanje morajo upoštevati pričakovani učinek turizma in ta proces urejati v korist dediščine in prebivalcev.

h - Tveganja

»Kakršna koli že je nesreča, ki je prizadela zgodovinsko mesto ali urbano območje, je treba preventivne ukrepe in ukrepe za popravilo prilagoditi posebnemu značaju zadevnih območij.« (Washingtonska listina)

Načrti za ohranjanje ponujajo priložnost za izboljšanje pripravljenosti na tveganja in spodbujanje okoljskega upravljanja in načel trajnosti.

i - Varčevanje z energijo

Cilj vseh posegov v zgodovinska mesta in urbana območja, ob upoštevanju značilnosti zgodovinske dediščine, bi moral biti izboljšanje energetske učinkovitosti in zmanjšanje onesnaževal.

Treba je povečati rabo obnovljivih virov energije.

Vsakršne novogradnje v zgodovinskih območjih morajo biti energetske učinkovite. V izogib toplotnim otokom v mestu je treba uvajati ukrepe urbanih zelenih površin, zelene koridorje in druge ukrepe.

j - Udeležba

»Sodelovanje in vključevanje prebivalcev – in vseh lokalnih interesnih skupin – sta ključna za uspešnost programa ohranjanja in ju je treba spodbujati. Ohranjanje zgodovinskih mest in urbanih območij v prvi vrsti zadeva prebivalce (Washingtonska listina, člen 3).

Načrtovanje v zgodovinskih urbanih območjih mora biti participativni proces, ki vključuje vse deležnike.

Za spodbujanje njihovega sodelovanja in udeležbe je treba za prebivalce vzpostaviti splošni informativni program, začeti je treba že z osnovnošolskimi otroki. Ukrepe združenj za ohranjanje je treba spodbujati in uvajati finančne ukrepe za pospešitev ohranjanja in obnovitve grajenega prostora.

Medsebojno razumevanje, ki temelji na ozaveščenosti javnosti, in iskanje skupnih ciljev lokalnih skupnosti in strokovnih skupin je osnova uspešnega ohranjanja, oživljanja in razvoja zgodovinskih krajev.

Informacijska tehnologija omogoča neposredno in takojšnjo komunikacijo. To omogoča aktivno in odgovorno sodelovanje lokalnih skupin.

Organe moramo spodbujati, da se posvečajo varstvu zgodovinskih mest in urbanih območij ter tako vzpostavijo finančne ukrepe, ki zagotavljajo, da bodo načrti za upravljanje in izboljšanje uspešni.

k - Načrt za ohranjanje

«Cilj načrta ohranjanja mora biti zagotavljanje usklajene odnose med zgodovinskimi urbanih območji ...» (Washingtonska listina, člen. 5).

Pokriva tako snovne kot nesnovne prvine z namenom zaščite identitete kraja, ne da bi to ogrozilo njegov razvoj.

Glavni cilji načrta za ohranjanje »morajo biti jasno izraženi, prav tako pa tudi pravni, administrativni in finančni ukrepi, potrebni za njihovo doseganje.« (Washingtonska listina, člen 5)

Načrt za ohranjanje mora temeljiti na urbanističnem načrtovanju celotnega mesta, vključno z analizo arheoloških, zgodovinskih, arhitekturnih, tehničnih, socioloških in gospodarskih vrednot. Opredeliti bi moral projekt ohranjanja in ga kombinirati z načrtom za upravljanje, temu pa bi sledil stalni monitoring.

Načrt ohranjanja mora določiti pogoje, pravila, cilje in rezultate sprememb. »Določiti mora, katere stavbe – prostore – je treba ohraniti, katere je treba ohraniti v določenih okoliščinah in katere so lahko – v precej izjemnih okoliščinah – pogrešljive.« (Washingtonska listina)

Pred vsakršnim posegom je treba zvesto dokumentirati obstoječe razmere.

Načrt ohranjanja mora prepoznati in zaščititi prvine, ki prispevajo k vrednotam in značaju mesta, kot tudi sestavnih delov, ki bogatijo in/ali ponazarjajo značaj zgodovinskega mesta in urbanega območja.

Predlogi v načrtu za ohranjanje morajo biti oblikovani realistično, s pravnega, finančnega in gospodarskega vidika ter tudi glede na zahtevane standarde in omejitve.

»Načrt ohranjanja morajo podpirati prebivalci zgodovinskega območja.« (Washingtonska listina, člen 5)

Ko načrta za ohranjanje ni, morajo vse nujne dejavnosti ohranjanja in razvoja zgodovinskega mesta potekati v skladu z načeli in cilji ohranjanja in krepitve.

I - Načrt upravljanja

Učinkovit sistem upravljanja mora upoštevati vrsto in značilnosti vsakega zgodovinskega kraja in urbanega območja kot tudi kulturnega in naravnega konteksta. Vključevati bi moral tradicionalne prakse, usklajen bi moral biti z drugimi veljavnimi orodji regionalnega načrtovanja.

Načrt za upravljanje temelji na znanju, ohranjanju in večanju snovnih in nesnovnih virov.

Zato mora:

- določiti kulturne vrednote;
- opredeliti zainteresirane strani in njihove vrednote;
- zaznavati morebitne konflikte;
- določiti cilje ohranjanja;
- določiti pravne, finančne, administrative in tehnične metode in orodja;
- razumevati prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti;
- določiti ustrezne strategije, roke in posebne ukrepe.

Priprava takega načrta upravljanja mora biti participativni proces.

Poleg informacij, ki jih priskrbijo lokalni organi, uradniki, terenski ogledi in podrobna dokumentacija, mora načrt v dodatku vključevati sklepe z razprav z deležniki in analizo sporov, ki so izhajali iz teh razprav, ki so same po sebi protislovne.

Nadaljnji postopki

Ta priporočila so rezultat sodelovanja znotraj CIVVIH, kot prispevek k širši razpravi, ki jo vodi ICOMOS. Dokument je odprtokodni in se lahko posodablja v luči razvoja vprašanj, ki so predmet razprave.